

Prijevod i translatološka analiza ulomka romana "Anđel" Jachyma Topola

Zečević, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:435034>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-11**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti
Katedra za češki jezik i književnost

Ana Zečević

Prijevod i translatoška analiza ulomka romana „Anděl“ Jáchyma

Topola

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Matija Ivačić

Zagreb, 2019.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. O Jáchymu Topolu i njegovu stvaralaštvu.....	4
3. O romanu <i>Anđeo</i>	5
4. Ulomak romana <i>Anđeo</i>	7
4.1 Prijevod ulomka romana <i>Anđeo</i>	7
4.2 Original ulomka romana <i>Anđeo</i>	24
5. Translatološka analiza prijevoda.....	38
5.1. Prevođenje književnoga naslova	38
5.2. Čuvanje autorova stila.....	39
5.2.1. Izbor riječi.....	40
5.2.2. Sintaksa.....	47
5.3. Prevođenje nestandardnih jezičnih oblika.....	51
5.3.1. Fonološka razina.....	53
5.3.2. Morfološka razina.....	54
5.3.3. Sintaktička razina	55
5.3.4. Leksička razina	56
5.4. Prevođenje realija.....	58
6. Zaključak.....	63
7. Literatura.....	65
7.1. Izvor	65
7.2. Sekundarna literatura.....	65
7.3. Rječnici i gramatike	65
7.4. Elektronički izvori.....	66
Sažetak	68
Abstrakt.....	69

1. Uvod

Jáchym Topol jedan je od najznačajnijih suvremenih čeških autora, dobitnik brojnih književnih nagrada, a djela su mu prevedena na više od deset jezika. Na hrvatski jezik prevedeni su romani *Noćni posao* (*Noční práce*) i *Hladnom zemljom* (*Chladnou zemí*) te pripovijetka *Izlet do kolodvorske aule* (*Výlet k nádražní hale*). Ekspresivan jezik i eksperimentiranje s njim, razgovorni stil te posebna ritmička organizacija teksta značajke su Topolove proze koje prevoditeljima mogu predstavljati pravi izazov.

Roman *Anđeo*, treće Topolovo prozno djelo, obrađuje se na studiju bohemistike u sklopu književnih kolegija i nije preveden na hrvatski jezik. Zbog specifičnog stila pisanja, mnoštva nestandardnih izraza te naizgled površne fabule, studente ovaj roman ne oduševljava te ih često odbija od čitanja daljnjih Topolovih djela. Razlog odabira ovog teksta upravo je izazov koji on predstavlja prevoditelju: kako čitatelju približiti djelo, kako prenijeti njegov ozbiljan i svečan ton kojim iznosi priču s prljavog raskrižja na praškoj periferiji, igrajući se pritom s mogućnostima jezika miješanjem izrazito razgovornog jezika s knjiškim izrazima?

Cilj je diplomskog rada bio prevesti ulomak romana *Anđeo* te provesti translatološku analizu. Rad je podijeljen na tri osnovna dijela – kratak uvod u život i stvaralaštvo Jáchyma Topola te u opće značajke prevedenog djela, na hrvatski prijevod i original prva tri poglavlja (*Ukradený Jezule, Okna, Dům*) te na translatološku analizu. Tijekom prevođenja naišli smo na brojne prevoditeljske probleme i nedoumice, a u ovome radu iznijet ćemo one najzahtjevnije. Tako smo translatološku analizu prijevoda podijelili na četiri poglavlja: prijevod književnoga naslova, čuvanje autorova stila, prevođenje nestandardnih jezičnih oblika te na prevođenje realija. Svako poglavlje donosi kratak uvod u problematiku, a nakon toga slijede konkretni primjeri prevoditeljskih poteškoća s obrazloženim odabranim rješenjima.

2. O Jáchymu Topolu i njegovu stvaralaštvu

Češki romanopisac, pjesnik i novinar Jáchym Topol rodio se 4. kolovoza 1962. u Pragu u uglednoj umjetničkoj obitelji. Njegov otac, Josef Topol, poznati je češki dramaturg, redatelj i prevoditelj Shakespearea, a djed pisac, novinar i kritičar Karel Schulz. Jáchymov tri godine mlađi brat Filip Topol bio je pjevač, pijanist, skladatelj i tekstopisac, član glazbene skupine *Psí vojáci* za koju je Jáchym Topol napisao brojne tekstove. Zbog očeva antikomunističkog djelovanja Topolu je bilo zabranjeno studirati, pa je tako nakon gimnazije radio poslove skladištara, ložača, nosača ugljena te druge fizičke poslove. Pritom je aktivno sudjelovao u događanjima češkog *undergrounda* i objavljivao u samizdatu zbog čega je nekoliko puta bio zatvoren. Potpisnik je *Povelje 77*, dokumenta kojim se od tadašnjih čehoslovačkih vlasti zahtijevalo poštivanje ljudskih i građanskih prava. Godine 2017. od Ministarstva obrane Češke Republike primio je posebno priznanje za svoj otpor komunističkom režimu. Osamdesetih godina počeo se baviti novinarstvom i izdavati časopise u samizdatu. Jedan je od osnivača časopisa *Revolver Revue* i *Informační servis* (današnji *Respekt*). Njegovi publicistički tekstovi okupljeni su u zbirci *Uspon Južnim tornjem (Výstup Jižní věží, 2018.)*. Topol danas živi u Pragu gdje radi kao programski direktor Knjižnice Václava Havela.

Svoje je prve stihove počeo pisati već kao šesnaestogodišnjak, a uglazbljivao ih je njegov mlađi brat Filip. Najznačajnije zbirke pjesama su mu *Volim te do ludila (Miluju tě k zbláznění, 1991.)* za koju je primio Nagradu Toma Stopparda te *U utorak počinje rat (V útery bude válka, 1992.)*. Nakon druge zbirke poezije Topol se posvećuje proznim tekstovima. Izdaje roman *Sestra (1994.)* koji se smatra jednim od najvećih djela suvremene češke literature i za koji mu je dodijeljena Nagrada Egona Hostovskoga. Nakon toga slijede prozni tekstovi *Izlet do kolodvorske aule (Výlet k nádražní hale, 1994.)*, *Anđeo (Anděl, 1995.)* prema kojemu je snimljen film *Anděl Exit (2000.)* u režiji Vladimíra Micháleka, *Djevojka od trnja: Příče sjevernoameričkih Indijanaca (Trnová dívka: příběhy severoamerických Indiánů, 1997.)* te roman *Noční posao (Noční práce, 2001.)*. Godine 2000. u pisanom obliku objavljeni su razgovori Tomáša Weissa s Jáchymom Topolom pod naslovom *Ne mogu se zaustaviti (Razgovori) (Nemůžu se zastavit (Rozhovory))* u kojima Topol govori o djetinjstvu, češkom književnom i glazbenom *undergroundu* te o svome stvaralaštvu. Poslije izlaze roman *Grgljati katran (Kloktat dehet, 2005.)*, zbirka proznih tekstova *Supermarket sovjetskih heroja (Supermarket sovětských hrdinů, 2007.)*, *Zlatna glava (Zlatá hlava,*

fragment neobjavljenog romana *Mongolski vuk (Mongolský vlk)*, 2005.) te roman *Hladnom zemljom (Chladnou zemí)*, 2009.) za koji je dobio Nagradu Jaroslava Seiferta. Godine 2015. postao je dobitnikom međunarodne književne nagrade Vilenica koju Društvo slovenskih književnika dodjeljuje za vrhunsko književno stvaralaštvo. Za svoj posljednji roman *Osjetljivi čovjek (Citlivý člověk)*, 2017.), a u obzir je uzeto i cjelokupno dosadašnje književno stvaralaštvo, primio je Državnu nagradu za književnost, prestižnu nagradu koja se dodjeljuje za značajno izvorno češko književno djelo ili za cjelokupno književno stvaralaštvo.

3. O romanu *Anđeo*

Roman *Anđeo*, Topolovo treće prozno djelo, objavljen je 1995. godine u nakladi Hynek uz ilustracije Michala Cihlářa na kojima prepoznajemo samog Topola. U djelu koje se svojim opsegom nalazi na granici romana i novele pronalazimo nekoliko autobiografskih elemenata. Autor je živio u četvrti Smíchov gdje je smještena radnja djela, stoga vrlo vješto dočarava male lokale, mračne i prljave ulice te živopisne prizore iz stambenih zgrada. Topol je, kao i glavni lik, radio fizičke poslove u kotlovnici te neko vrijeme proveo u praškoj psihijatrijskoj bolnici Bohnice, a ni svijet droge nije mu nepoznat.¹

Radnja djela, kao što je već spomenuto, najvećim dijelom odvija se na periferiji Praga, u četvrti Smíchov, na njegovim prljavim ulicama, u mračnim kutevima i oko živopisnog raskrižja Anđeo (češ. Anděl). Prikazuje atmosferu nakon Baršunaste revolucije, novo doba koje je osim slobode donijelo i kaos – nove vjerske i etničke skupine, razvoj kapitalizma, porast kriminala i upotrebe droge.

Glavni lik je Jatek, mladić koji se u novim vremenima nije snašao. Živi u stanu koji je dobio zahvaljujući boravku u psihijatrijskoj bolnici, radi kao ložičar u kotlovnici i bori se s ovisnošću o drogi. Na psihijatriji je bio nekoliko puta, a posljednji se put onamo prijavio zbog priviđenja krvi koja pada s neba iznad raskrižja Anđeo. Na ovom raskrižju nalazi se i istoimena

¹ *Vojáci a andělé na rozkývaném topolu – Jáchym Topol a Filip. Topol: Kuřata i dravci, milenci i vrazi v umění, které někdy rádo nastavuje nohu.* Dostupno na: http://www.czech-press.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=1585:vojaci-a-andle-na-rozkyvanem-topolu-jachym-topol-a-filip-topol-kuata-i-dravci-milenci-i-vrazi-v-umni-ktere-nkdy-rado-nastavuje-nohu-sp-1870093907&catid=1586:1999-09&Itemid=148 (19.6.2019.)

stanica metroa koju glavni lik vidi kao jamu koja proždire ljude. Radnja romana je jednostavna. Jatek slučajno s djevojkom Věrom tijekom svađe u Parizu uz dodatak svoje i njezine krvi proizvede drogu koju nazivaju blaženstvom, a praško podzemlje ga progoni da je proizvede opet. Jatek u međuvremenu upoznaje susjedu Ljubu s kojom želi započeti novi život, no njegovi nekadašnji prijatelji i ovisnici spremni su na sve, a vrhunac je Ljubin pobačaj. Jatek spašava sebe i Ljubu apokaliptičnim korakom, spali stan i u njemu svoje progonitelje. Tim ognjem posljednjega suda očisti sebe od zla i boli. U isto vrijeme spaljuje gnjilobu, prljavštinu i bol gradske periferije te započinje novo doba.

Kao što možemo vidjeti iz kratkog opisa radnje, Topol spaja zemaljsko, gradsko, prljavo sa sakralnim motivima, a neki kritičari djelo nazivaju smíchovskim evanđeljem.² Raskrižje Anđeo predstavlja susret dvaju svjetova kojima Jatek ne pripada iako u njima živi. Iz jednoga svijeta izlazi, a drugome se samo približava. U svakom od njih nalazi se tajni sastojak (ljubav ili droga) koji život čini životom, no u svakom od njih također vreba tajanstveni zakon smrti, jama ili Anđeo Exit – izlaz ili smrt,³ te u potrazi za božanskom milosti hodočasti po umobolnici.⁴ Simboliku pronalazimo i u imenima triju žena – Věra, Nad'a, Ljuba, koja u prijevodu znače vjeru, nadu i ljubav, tri kršćanske kreposti. Věra je u romanu izrazito negativan lik koji Jateka navodi na pogrešan put, Ljuba je pozitivan i iznimno snažan lik koji strpljivo sve podnosi, a Nad'a je nevina djevojčica koja na kraju biva okrutno ubijena od strane vjerske sekte koja, jednako kao i Věra, od Jateka zahtijeva blaženstvo. Svi oni koji su uz pomoć droge blaženstva željeli postići blaženstvo na zemlji na kraju bivaju spaljeni. Slika ognja i krvavoga neba na kraju romana podsjećaju na Ivanovo *Otkrivenje*:⁵

² Jáchym Topol. Oficiální stránka prozaika, publicisty a básníka. *Zdivočelý Smíchov vypravěče od Anděla, recenze Pavla Janáčka, 1995.* // Dostupno na: <https://jachymtopol.cz/andel-1995/#treti> (19.6.2019.)

³ Jáchym Topol. Oficiální stránka prozaika, publicisty a básníka. *Anděl.* Stanislav Wimmer. Dostupno na: <https://jachymtopol.cz/andel-1995/> (19.6.2019.)

⁴ Jáchym Topol. Oficiální stránka prozaika, publicisty a básníka. *Zdivočelý Smíchov vypravěče od Anděla, recenze Pavla Janáčka, 1995.* // Dostupno na: <https://jachymtopol.cz/andel-1995/#treti> (19.6.2019.)

⁵ „Ugledam zatim novo nebo i novu Zemlju jer su staro nebo i Zemlja iščeznuli.“ ili „Neće više biti smrti, neće biti žalosti, ni plača, ni boli. Jer sve prijašnje je uminulo.“ Dostupno na: <https://www.biblica.com/bible/cro/otkrivenje/21/cro/> (19.6.2019.)

Nebe bylo rudý, plný krve, a plálo nad starejma ulicema, vypalovalo z nich hnilobu a špínu, krev nebe se sytila bolestí a vracela ji. [...] Byla to nová doba a bylo to jako na počátku všeho a byl to první den.⁶

4. Ulomak romana *Andeo*

4.1 Prijevod ulomka romana *Andeo*

*Duša je naša poput ptice umakla
iz zamke lovaca:
raskinula se zamka,
a mi umakosmo!⁷*
Psalam 124,7

⁶ Topol, Jáchym. *Anděl*. Praha: Torst, 2017. Str. 132, 133.

⁷ Kaštelan, J.; Duda, B. [gl. ur.]. *Biblija : Stari i Novi zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1983. Str. 571. Psalm preveo Filibert Gass. (op. prev.)

1. Krađa Malog Isusa

Svjetlo je bilo iznad zgrada. Visoko na udaljenom nebu padalo je u prugama, pa onda kao jednolična masa, ta nevjerojatno čvrsta bijela zavjesa svojim je donjim dijelom zasjekla grad, progutala ga, sakrila od svemira, pala je iznenada, sjurivši se ko roleta preko izloga dućana.

Onda se nebo obojilo u crveno, sunce je guralo svjetlo i ono je palo među zgrade, svjetlo je sada obasjalo i zgrade među zgradama, padalo je u podrume, zasjalo u dvorištima, prodiralo kroz svjetlarnike, bilo je posvuda.

Bila je zima, zima one godine kad su tu živjeli svi, oni stvarni i oni koji su upravo nastajali u bolesnoj mašti pripovjedača koji je zamuckivao, taman je miješao priču, ljude i godine, sjedio je nad čašom u noćnom baru.

Bila je zima, bližio se Božić, a to se dogodilo na Svetu noć, na Dan blaženstva, na Badnjak... blamaža u crkvi sv. Brune. Tek nakon toga Elefanta je proklela stranu rodbinu, a Laci dobio novo ime.

Bila je sveta misa i rumunjske su Ciganke stajale na čelu gomile. Bile su obasjane svijećama, na slabom su svjetlu svjetlucali novčići kojima su im bili prošiveni kaputi i bluze, duge crne kose ispod marama, buljile su ko u transu... svi koje je u crkvu dovela moć Crne Dalije i ostali stanovnici četvrti stajali su zajedno, stanovnici koji su redovito išli u crkvu promatrali su, a neki zasigurno i s dozom prijezira, bivšeg zapovjednika milicije, sad se revno križao, na veliku noć bili su tu svi mjesni čelnici političkih stranaka, istaknuti trgovci, dileri svih vrsta, krema četvrti Smíchov, susjedi, ljudi koji su nedavno doselili na Smíchov, i oni čiji su baka i djed poznavali švercera Klestku i zvali ga imenom... a negdje u kutu stajao je muškarac imena Li jer se u njegovu životu dogodila promjena.

Kad god se Li preispitivao, bio je siguran da je postao životinja. Ali odjednom je u njegov život stupila bol i uzdrimala ga. Tako jako da nije znao što bi sa sobom... a sad se tu tiskao s ostalima.

Bila je tu i Ljuba s velikom nadom u sebi, lagano i samo laktom oslanjala se na zid crkve, bila je tu s ostalima, iz kaputa i odjeće isparavala je vlaga snijega, a bio je tu i Zamorac... stajao je pored Ljube, ali nisu znali jedno za drugo... baka je Zamorcu obećala da za vrijeme Božića može... ali da se onda vraća u dom, i to dobrovoljno i bez odugovlačenja, i tako je kimnuo... promatrao je jaslice, a najviše ga je zanimalo je li to stvarno zlato, to što se sjaji svetim lutkama na kapama,

ispred crkve je o tome malo pričao s Lacijem, frendom iz automat kluba, a još nisu znali da će taj omanji strijelac večeras dobit novo ime.

Stajao je tu među ostalima i muškarac koji je dugo imao samo broj; poslije je dobio ime i zadatak. Nije bio tu svojom voljom, poslali su ga. Stajao je među vjericima i nakon dugo vremena osjećao na ramenima i leđima dodir brojnih tijela.

Bile su tu bakice, sjedile su u klupama, bakice i dedeki koje je ovamo dovezao specijalni autobus iz sanatorija, put je platila bogata zaklada, tako da su je sad blagoslivljali... tiskale su se tu i nakićene prostitutke iz Sexylanda Dinah i njihovi frajeri s obješenim zlatnim lancima, dodavali su si boce, ali samo potajice, bili su tihi... bili su tu jer se dolikovalo i dolikuje novim vremenima... na Smíchovu. Tu je bio i Mrtvi Majmun, bio je sa svojim dragim Ládínekom koji je spalio prostitutku, tada... to se nije otkrilo pa je mogao bit tu, Majmun ga je vani izvaljao u snijegu, Ládínek je tu stajao i bijelo se isparavalo iz njega, u pari je iz njega izlazila vlaga snijega... bio je tu veći broj građana među prilično raznolikom gomilom... Elefanta je bila malo ljubomorna na rumunjsku rodbinu, na ženske jer su u svojim šarenim kacabajkama privlačile previše pozornosti... ali sama je bila sigurna u svoju moć, ipak je jedino ona govorila izravno s Crnom Dalijom, a ona im je svima rekla... da idu, i tako su sad bili tu. Elefanta je imala bolesnu divovsku nogu stisnutu u klupi, sad je bila tiho... sutra će stajat i muvat se po raskrižju Anđeo, vladat njime, držat nevidljive uzde moći, presuđivat u sporovima i ispravljat kriva proročanstva. Na primjer kiselinom u zlo oko.

Novinar koji je tu čekao jer je prilično platio za povjerljivu informaciju da će se možda neočekivano i nakratko pojaviti sam predsjednik republike... međutim, nije znao da mu je to odao nestali izvor... ustuknuo je. Jer se bojao Elefante. No njezin je nastup tek trebao doći. Nije znao da će na kraju pisati o njoj.

Pojavio se svećenik, baš nitko, pa ni on sam, nije slutio da je potomak onog učenog i mudrog čovjeka po čijem je priviđenju obližnje raskrižje dobilo ime, oko čijih se uglova i uzduž čijih se raspuklina odvijao život četvrti. Samo što je uto Laci narušio mir, tako je bio naučen svaki put kada bi spazio nešto neprikovano... zgrabio je posudu za svetu vodu u koju su vjernici umakali prste, zasjala je na svjetlu svih svijeća, i zbrisao, nekakva misa, to ga nije zabavljalo. Na ulazu gdje su ga spazili digla se galama. Lacijeva majka, jedna od rumunjskih Ciganki, sad se probijala kroz gomilu, pomicala redove, stariji istovjerci, oni slabijih koljena, popadali su u stranu, Laci se vani izmicao, ali sakristan ga je zgrabio, mama je ulovila Lacija koji je s plijenom brzo trčao prema njoj... da se sakrije pod suknju... opalila mu je par šamara po začuđenom licu. Prepao se te

promjene, pa nikad mu nitko nije rekao da u crkvi ne, da se to tamo ne smije... tako je tog trenutka zapamtio to jednom zauvijek... počeo je užasno cmizdrit. Čistinu ispred crkve sv. Brune, točno ispred Štedionice, ispunila je grupica razljućenih muškaraca i nedostajao je samo korak da domaći, raspaljeni takvim očiglednim zločinom, napadnu svoje rođake koji su u grad došli iz planina, ipak ih nisu mogli odbit... sad ih je živjelo po desetero, petnaestero kod starosjedilaca, začas su na temelju svetogrđa mogli riješit stare sporove... Elefanta se sa svojom divovskom nabubrelom nogom već probijala van... da će Rumunjke proklet i da će otić... zadržala se kad ju je piskaralo osvijetlilo bljeskom fotića, zamahnula je prema njemu... pao je, razbio glavu o stepenicu ispred crkve, o onu na kojoj se nekoć ostavljala novorođenčad, krvario je, morali su to nekako riješit... uto je jednu od Lacijevih starijih sestara pred oltarom ulovio napad hysterije ili osvijetlio duh, počela se savijati i derat točno ispred kipa Marije obasute cvijećem, a ostale njezine rođakinje nisu dangubile... derale su se jer su znale što bi ih čekalo bez novca, bez putovnica opet gore u planinama, strgnule su s glava kapuljače i marame, raspustile kose, okretale se na mjestu, vrtjele glavama, lupale nogama, crni su se pramenovi kose u tom plesu kovitlali, klizili po plamenovima svijeća i miris svetoga drva i kadila u crkvi jasno je nadjačao smrad spaljene kose, urlale su... kasnije su tvrdile da im se obratila Djevica, a njezin je govor navodno bio neizmerno ljubazan... i ohrabrujući... Ciganke su se derale, zvučalo je kao bujica, neke su udarale glavom o hladne pločice crkve, njihove su se molitve Mariji stapale s najstarijim prizivanjima, ostali kršćani odmicali su se od njih, gurali se... prednji su se redovi probijali prema izlazu iz crkve, ali oni koji su bili kod izlaza nisu htjeli propustit tu gužvu, Rumunjke koje nisu stajale kod oltara uključile su se barem pljeskom, mjesni političari i općenito uglednici, oni su postali nervozni i tu i tamo je netko iz crkvenih klupa ustao i smiješno istezao vrat, kao da traži razvodnika, sad nisu mogli izać van, van iz klupa oko kojih se gurala gomila, tamo i opet nazad, nisu mogli van... uto je svećenik podigao ruke... Ciganke su se utišale, neke su se možda potajno pogledale, spustile su glave i pod svijećama zurile u Mariju koja im je sad tako pomogla, ipak je bila njihova... u tom laganom dimu plamena koji je dimio izgledala je kao da je crna...

Laci je vratio svetu posudu sakristanu koji je psovao, ali potom je utihnuo, primijetio je da je puna novčanica, a šutljivi tamnopusiti muškarci trpali su mu i u džepove, brkonje su ga tapšali po leđima i trpali mu još para, prestao je kvocat... no poslije, kad je misa završila, kad je sve prošlo i ljudi su se razišli, otkrio je da je iz jaslica netko ukrao Malog Isusa, ovdašnjeg drvenog Malog Isusa.

Tako je barem kasnije te noći ispao skandal... iz usta smetenog pripovjedača, bolesnog lažljivca tada u noćnom baru, pričao je i o Jateku koji je hodao okolo, hodao i promatrao... gledao je da bi vidio... netko jednostavno ima prijatelje koje nazove u koje god doba dana i noći, pričao je pripovjedač i trepnuo... netko ima molitvu, a netko ništa, čovječe, cerio se... a pričao je i o svjetlarnicama, o svjetlarnicama u svim tim zgradama tu okolo gdje se toliko toga može čut, bolje je upalit radio, govorio je... dok nije završio svoje lažno pripovijedanje o Jateku koji je znao da onaj koji uzima drogu sam postaje droga... i onda je mrtav... iskrivljenu priču iz ljetopisa pete četvrti, bajku i fantazmagoriju, pripovijest o očnoj bolesti u stadiju napredne psihopatije i o čežnji da se nađe blaženstvo sad i ovdje... moralnu pričicu sa strašilima, anegdotu za šljam prije spavanja... pričao je o jami koja proždire ljude, a prljavim je kažiprstom bocnuo prozor iza sebe... i što sa svim tim i unatoč svemu tome... napraviti, govorio mi je pod neonskim svjetlom iznad kojeg se negdje visoko previjalo nebo od kemije, govorio je o boli, spomenuo je i pasji bol koji te zgrabi u trenu ko nagli nalet vjetra, gledali smo van kroz stakleni zid noćnog bara kod Anđela... a onda je opet bilo svjetlo, nebesko rumenilo... novi dan.

2. Prozori

Jatek je trepnuo. Ali nije nestalo. Vidio ju je, krv, nešto poput crvenih saća, poput opne u lijevom oku. Pa u desnom. Prije toga krv je tekla s neba, padala mu u oči. Imao je potrebu izmaknut se, sklupčat se oko crvene točke koja se naglo širila preko mrežnice, nekako ju omotat mišićima, tetivama, kostima, kosom, svime što je nesumnjivo pripadalo samo njemu, i rastopit nekako to priviđenje u sebi.

Brzo je shvatio da je najbolje izbjegavat prozor, prozore. Kad bi gledao prema unutrašnjosti sobe, purpurna ne bi plamtjela, vidio je ljude, muškarce, njihove sjene. A kroz prozore nije gledao.

Vrlo se jasno sjećao kada se priviđenje prvi put javilo.

Stajao je na raskrižju, valjda je čekao tramvaj, i nebo se spustilo. Izmaknuo se ljudima koji su se gurali u tramvaj i gledao. Promatrao je niske oblake na usporenom nebu nad raskrižjem kod izlaza Anđeo Exit, vidio ih je protkane crvenom žilom, sa srebrnim obrubom. Onda su ovčice počele ispuštat crvenu, lovio ju je očima, morao se oslonit na rasvjetni stup.

Nebo je bilo crveno. Zasljepljivalo ga je. Htio se pomaknut, osjetio je kap, kap, kap na ramenima, vratu, tjemenu, znao je da je to krv.

Onda se sakrio. Udaljio se. Sa svog teritorija. Ali crvene su ga munje našle.

Tu je navikao ne ić prema rešetkama prozora, čak ni onda kada je mraz prekrrio prozore kartama Arktika i sakrio nebo, priviđenje je i dalje bilo u njemu, a u krivudavim linijama mraza najvjerojatnije bi mu se stvorio polarni medvjed kako krvari po svježem snijegu. Ili nešto slično. A toga se rado odrekao, takvih fantazija.

Tumarao je hodnicima. Vukao noge. Navikavao se. U početku mu je bilo nesnosno, besano čak i nakon iks ipsilon rohypnola. Davali su mu drugu kemiju. Budio se vrišteći, budio je ostale, uznemiravao ih. Sve dok nisu pomogle injekcije. I on je napokon mogao utonut u snove. Strašne. Izmjenjivale su se u njima boje i nakaze, a pobjeđivao purpur. Jasni purpur krvavih oblaka s planeta Kaos.

I lica. Tek je kasnije shvatio što mu se zapravo dogodilo s crvenom bojom. Odakle su je pokupili gladni dijelovi njegova mozga i što ju je ispustilo u stanice bjeloočnica.

Sad je već tonuo u san, uranjao u sebe i vidio lica. Većinom takva da bi mirne duše preskočio upoznavanje.

Takvih je lica pun svaki tramvaj, svaka čitaona, praona, svaki bife, kupalište, ko da mu je mozak vrtio sve njegove susrete, uglavnom one letimične s ulica, iz metroa. Lica.

Revija je počinjala licima njih iz kvarta, uglavnom bi prvo doletjela trafikantova faca, a onda ženske, ženske, razne mame, s vremenom mu je sinulo na kojim kasama, u kojim samoposlugama, na kojim tramvajskim stanicama ih je zapravo vidio, mame s vrećicama, s djecom, onda je prelazio po licima frendova, od kojih je neke ionako poznavao samo od struka prema gore, u njegovu su snu visili tamo u gostionici i nalijevali se pivama od pola litre, vidio je pametnu Nebogznašto i sjajnu Madlu iz drogerije Super, ugledao je ispijenu konobaricu Štěpu, naginjala se kroz prozor, i njezinu sestricu, kučku Doru, famoznu osvajačicu TV Binga, zamjećivao je poznata i polupoznata lica iz ulice, suputnike iz buseva, nepoznate poznanike iz svakodnevnih linijskih prijevoza, spazio je i ženu krasnu ko ratni brod, nju je susreo u jesen prije pet godina, lica su se u pospanom mozgu pretvarala jedno u drugo, pretvarala u rotirajuću sliku mnogoličja koje putuje prozirnim plohama beskonačnog kristala, i uto se to dogodilo, odjednom, neko oko se zaustavilo nasuprot njegova oka u snu, ugasilo se i on je ugledao crvenu žilicu u bjeloočnici, prsnula je i ispustila krv. A krv je polako progutala sliku. Tekla je iz oblaka i tekla je iz lica, tekla je prema njemu, u to je bio siguran.

Danju se bojavao trepnut lijevim okom, u njemu je priviđenje najčešće počinjalo. Inače je mirovao, ni s kim nije razgovarao. Ali u početku, samo tu i tamo, još je pričao, održavao privid.

Prešetavao se hodnicima za to namijenjenima. Jeo je iz tanjura kad god bi ga osoblje bacilo pred njega. Prao je pod kad bi dobio krpu. Tijekom vizita odgovarao je suvislo. Kad ga nisu pitali, šutio je.

Upoznavačima i općenito onim drskijima dao je do znanja da ne želi da ga se ometa. Smatrali su ga luđakom. Sjedio je, buljio, ležao, stajao, jeo, sad čak i spavao itd. U početku ga je pekla savjest zbog Ljube, ali ponosnu odluku, iako to nije znao, dijelio je s približno sedamdeset posto budala, Cigana, ruševina i ostalih pacijenata, naime odluku da će se samo tako malo sredit i onda izać van, na ulice i u svijet, i prije svega vratit se natrag k njoj, Ljubi, i ispraviti svoje očigledne greške i grijeh, ta ga je odluka držala na životu.

Odlučio je ne tonut dublje, a one iz kojih je osjećao kako zjapi ponor trudio se zaobilaziti, naravno tako da je izbjegavao prozore kad god je to bilo moguće. Ljudi iz kojih je zaudaralo na ponor više nisu imali nikakve odluke ili su ih skrivali duboko u sebi u jami boli, u oceanu slanom od suza, tu i tamo zamućenom valovima ili uskovitlanom uraganima histerije. Ljudi koji žive u očaju prigušenom lijekovima. Namirisao ih je. Mimoilazio ih je u svojim, u njihovim tragovima na izlizanom linoleumu, kružeći, neprestano kružeći u bolničkim šlapama iz kojih se čulo šljap, šljap i pljas.

A da rađe odem okulistu?, govorio je Jatek žmirkajući u tami u kutu, ma šišaš to, moji problemi su duševne prirode, dijagnosticirao je. Da to što vidi zaista postoji i da to vidi samo on, palo mu je na pamet tek poslije.

Nije tu bio prvi put. Samo što je ovaj put do ulaza psihijatrije prvi put došao svojom voljom, štoviše došao je taksijem.

U torbi s natpisom Air France ponio je samo najnužnije higijenske potrepštine ili one koje je smatrao najnužnijima. Ostatak stvari istresao je tada u kantu na raskrižju. Bilo mu je jasno da se neće ni ohladiti. Nije ga bilo briga za dobro djelo koje je nesvjesno napravio.

Skitnica koji je prvi zgrabio jedan od njegovih francuskih suvenira i izvadio ga na svjetlo dana Jateka je iz daljine nagradio ludim, nepovjerljivim smiješkom. Njemu se živo fućkalo. Dotaknuo je dno.

Priviđenje od kojega se trudio pobjeć dostiglo ga je i tamo gdje se sakrio. Čekalo ga je i tu. A tu je pogled u nebo bio posebno težak. Priviđenje je došlo iznova i nemilosrdno. Upravo kad je bio na putu do nje, do Ljube, ovaj put s čvrstom odlukom da postane sretan čovjek.

Priviđenje krvi došlo je i oborilo ga. Opet među tramvajima, na onom prljavom i bučnom raskrižju. Opet Andeo Exit. Opet jama. Smogao je snage tek toliko za put ovamo, na odjel.

Primili su ga, kako i ne bi. Ne baš raširenih ruku, ali izgledao je kao da mu je pomoć potrebna. Izgledao je strašno. Htjeli su utvrdit kakve ima tegobe. Nešto je rekao, nešto ne. Pitali su ga za adresu: otkucao je Ljubu. Objasnio je izbodene ruke. Nasmiješili su se. Na prijemu je stalno žmirkao, ali o crvenoj boji, o krvi iz oblaka nije ni zucnuo. Jedini kojega je nakon nekog vremena nazvao bio je njegov stari prijatelj. Prijatelj Pernica. Frend, nadao se.

Nakon večernjeg hranjenja Jatek je sjedio u prostoriji pored zahoda do koje nisu dopirali nikotin i brbljavci koje nije uspavala ni noćna doza lijekova.

Dovlačili su se ovamo domišljati tipovi, spretni podjezičari koji tablete nisu gutali nego skupljali i brzo njima trgovali, uglavnom prema veličini i boji, lažljivci i pripovjedači lovačkih priča koji su imali potrebu ispovjedit se, pa makar i samo zidovima, i što su ti zidovi bili izbrazdani i išarani, što su više posmeđili od kapljica zgrušane krvi zbog nečijeg opraštanja od života, tim su bili uporniji glasovi onih koji su beskrajno trpili, kao i luđačke propovijedi prevaranata, neovisno o tome jesu li bile izgovarane u isti glas ili solo... tu su se u čoporu dovlačili napaljeni homoseksulaci i žutokljunci – kukavice koji su se užasavali zajedničke spavaonice.

Spavaonica, to je bilo skladište – danju čvrsto zaključana bijela prostorija, čista ko suza, zaudarala je na dezinfekciju, a noću bi izbijali najtamniji zvjerski zadasi i smradovi, vlažni vonj straha i vonj truleža... staraca što su tu nekoliko desetljeća provodili noći, a nekad se mogao osjetit i gotovo nezamjetan prodoran zapah, uzak i tanak, bilo je to ludilo, taj se vonj vukao među ostalima kao crna nit labirintom vezova na ružnom stolnjaku i zbunjivao ih, prevrtao, taj je vonj među ostalima vijugao, skretao, kretao se i valjda se nekako hranio ostalim vonjevima. Spavaonica, skladište čak šezdeset muških tijela, koja su se uglavnom nemirno prevrtala, ili pak ležala u najnemogućijim pozama, glave ukočene nakon lijekova, tijela u stalnom grču kao nakon masakra.

Katkad bi grupicu kod zahoda rastjerala neka od sestara, međutim, tu su se skupljali uglavnom sami veterani ludnica, a uobičajene kazne, od zabrane izlazaka pa sve do prekoravanja koja su mirisala na pregorjelu elektrodu dok te gospodin primarijus osobno roka strujom pa drž gumu među zubima, drž je, sinko, da ne bi slučajno osto i bez jezika... te prijetnje i zabrane izazivale su stanoviti nemir valjda samo kod mazohista koji bi sestri svejedno najrađe rekli: oprost, mamice! i sami joj pružili šibu. Oni koji su patili od nesаницe kljukali su se lijekovima, jedan je upravo pred Jatekom koketno progutao tenisku lopticu, valjda da bi privukao pažnju,

prastari sijedi šizoid nalijevaro se jakim čajem i između vrelih gutljaja redovito izvikivao: Moje! i Moje! Žutokljunac je drugom žutokljuncu značajki i gestama vrhovnog svećenika govorio o životu poslije smrti i da je tamo bio, tip koji je povalio kozu hodao je od ugla do ugla, netko je štucao, netko srao, drugi je ridao. Jatek nije obraćao pažnju. Po pravu jačega sjeo je nekome na mjesto na klupi što dalje od prozora i držao jezik za zubima. Igrao se končićima koji su izbijali iz poruba njegove bijele bolničke haljine kao tanašna crijeva iz unutrašnjosti divovskog skakavca Bijelca (tako mu je barem izgledalo, ali svoju je metaforu za svaki slučaj zadržao za sebe) i trudio se ne primjećivati beskonačne govore i monologe ostalih pacijenata.

Od početka se zakleo ne samo da ih neće slušati, već da ih neće ni pamtit. Ni jednu riječ. Ni jednu facu. Trudio se putovati sam u sebi, uhvatiti nekako tu prvu crvenu nit, uvući sam sebe u crveni talog koji mu je gušio mozak, htio je pratiti svoje priviđenje do njegova početka, razluditi ga, dokučiti ga, htio je znati što je to, htio je znati zašto, želio je ne poludjeti.

3. Zgrada

Jatek je odrastao u knjižnici. Vrlo vjerojatno njegov mu se kasniji stvarni život upravo zato činio ponešto teškim.

Želio je neovisnost i valjda bi se dalo reći: poput ždralova koji lete jesenskim nebom, žudi za nepoznatim. Naravno, osim mutne membrane koja im tajnovito pokriva krvave oči, ždralovi imaju još i krila i leteće staze zapisane u genima; Jatek je tu stajao u neshvaćenosti s ponešto drskim osmijehom i skrštenih ruku.

Djetinjstvo je zaboravio, mladost profućkao instinktivno bježeći od policajaca, nekako je protratio već ranu mladost i zamijenio je za ono što je bio sada. Razni su mu se poslovi slili u mutnu mrlju od dosade, napora i prisilnih kontakata s ljudima koji ga nisu zanimali ili su mu dosadivali. Ako se moglo, izbjegavao je posao, proučavao život, promatrao ćoškove.

S obitelji koju je nekoć čeznutljivo promatrao iz kolijevke, s obitelji tipa: otac, majka, dijete – bio je gotov prije nego što tri puta kažeš: keks.

Povremeno su se zvali. Jatek je zvao iz govornice. Uglavnom je nešto trebao. Uglavnom novac. Ali pretjerivao je i roditeljsko uzdržavanje okončano je oštrinom i odlučnošću kao da se stara obiteljska ura njihalica, koja ja u Jatekovoju svijesti predstavljala vječnost, naglo zaustavila. Znao je da preuzimanjem džeparca, uostalom beznačajnog, barem roditeljima pruža dokaz da je

živ. U trenutku kad su pare prestale stizat, logički je zaključio da onima dvoma do njegova života i smrti nije stalo.

Dogodilo se to jednog jesenskog jutra. Od osobe koja je bijesno urlala u telefonskoj govornici odvojila se plaha sjena. Jatek je psovao u slušalicu, a njegova je djevojka odlazila. To je bila ona posljednja. Nakon nekoliko mjeseci nije joj se sjećao imena.

Ostao je sam u govornici. Pa dobro, rekao je tada. Oslonio se na staklo, udahnuo. Još se trebao susrest s vlastitom samoćom, izgubljenim duhom, istinskom okrutnošću, trebao je udisat smrt. Čekala ga je borba s vjerom, trebao je srest nadu. Sve ga je to čekalo, nije to znao. Ali nešto je slutio. Bilo je to u zraku.

Njegov novi posao u početku mu se činio gotovo kao zabava. Ni o čemu sličnome nikad nije pročitao. No ubrzo je shvatio da je to jadan posao, gori nego svi ostali, posao koji iz prečistih plamenova i užasavajuće prljavštine od kojih je sastavljen privlači samo najveće ekstreme, a onoga tko se mota oko kotlova njima ih najprije unakazi i onda uništi. Brzo je shvatio da u podzemlju te tvornice radi istinski ološ. U početku si je izgledao kao špijun na neprijateljskom teritoriju. Sve dok mu se to nije spojilo u jedno.

Prvi dan, navodno njemu u čast, bacili su u kotao mačku. Nije ni zacvilila, u tom trenutku već je življe meso plamena progutalo njezino ispijeno tijelo uz jedva primjetno siktanje. Izašao je van. Palo mu je na pamet da ode. Vratio se. Smijali su mu se. Nemoguće ih je bilo ne primjećivat, pa je nešto dobacio... ugljen su meli metlama, metla bi od prvog užarenog komadića ugljena planula, trenutak bi gorjela kao baklja. To su mu objasnili.

No rado je gledao plamenove. Kotlovi su izgledali kao peći, svaki od njih bio je peć od šamotne opeke, peć okovana željezom. Rado je promatrao plamenove, rado uzmicao pred plamsajem, vatrenim jezikom koji bi uz siktaj izletio iz peći svaki put kad bi otvorio vratašca kako bi nahranio užareno željezo.

Knjige su tada stajale na policama uzduž zidova sobe, ormar s knjigama prekrio je jedini prozor u prostoriji. Tamo je bio neprestano sumrak, valjda su ga zato jutra, kada je u četiri ustajao za kotlovnici, podsjećala na djetinjstvo. Sjećao se sumraka.

Bio je to težak posao, ruke su mu ubrzo bile prekrivene žuljevima i čirevima od užarenog ugljena. Nekad bi se s knjigom uspeo na ploču iznad kotlova, ali svejedno se nije mogao usredotočit. Radnici su mu se zbog čitanja rugali. Jedan mu je rekao da knjige čitaju samo pederi.

Kad se uspeo na ploču, bacali su na njega komade koksa. S ploče se nekad među željeznim limovima mogla vidjeti bijela pjena. Bio je to talog otrovnih para. Da je ostao gore predugo, lako je mogao zaspat.

Gore je bilo vruće za poludit, dolje je zavijao hladni vikor iz divovskih ventilatora. Kad bi se sagnuo, baš u središtu kotlovnice, na mjestu gdje je sa stropa visjela žica sa žaruljom, osjećao je u glavi od očiju naviše tešku zagušljivu vrućinu, na bradi i obrazima ga je zeblo.

Po ugljen je išao otraga, u tunel, udarao je lopatom o zidove da potjera štakore. Ostale radnike ubrzo je podnosio još manje nego gladne životinje. Valjda su ga zbog neprestanih ozljeda nazivali Krivo. To mu se nije činilo smiješnim, ali nije se čudio.

Dvadeset tački ovamo, cigara, dvadeset tački onamo, cigara, petnaest tački onamo i dosta jer gori, idiote. Uključi sirenu za uzbunu, ne radi... pričekaj, dobro. Sad odahni. Lezi na krpe, ciglu lukavo omotanu novinama stavi pod glavu poblesavjelu od otrova. U tom će ti se trenutku stropoštati koks.

Radnici su mu prepravljali smjene, davali nekvalitetni ugljen i jednom mu iz džepova jakne ukrali novac. Podsmjehivali su se kad je zurio u taj smanjeni iznos. Mitski junaci o kojima je nekoć s takvim užitkom čitao pobili bi ih.

Dobio je malu prostoriju u razdijeljenom stanu u Plzenjskoj ulici, dugoj aveniji punoj istrošenih neuglednih stambenih zgrada. Iz tih par stanova gdje bi prespavao, kod poznanika, posvuda, dovukao si je onamo svoj ništavni imetak.

Prljava bučna ulica vodila je na obilaznicu kojom se iz Praga dnevno kotrljalo tisuće auta.

Na tom prvom katu, ili prije u visini prvog zajedničkog balkona, imao je prozor koji je gledao na dvorište. Najrađe bi tamo stavio rešetke.

U zgradi vječno nije svijetlilo svjetlo, podstanari su krali žarulje. Jedne noći oprezno je išao po škripavim stepenicama, tapkao je, vidio je kako je iz ćoška iskočio lik, muškarac ga je zgrabio jakim rukama za vrat i oborio ga na zemlju. Bio je to Machata, susjed koji je prodavao u trafici dolje u zgradi. Promucao je Jateku neku ispriku, više mrmljanje, i zalupio za sobom vratima stana.

Svake subote navečer ulica bi oživjela, kružile su grupe Cigana, napunili bi pivnice, provlačili se među autima, ženske su vukle kolica, dovikivali su se, dodavali si boce.

Spremaju se ići u kino, rekao mu je susjed. U nekom od tih sela što su im srušili bilo je kino koje je radilo jednom tjedno pa su navikli na to, poučio ga je trafikant Machata.

U Jatekovu sobu vodio je zajednički balkon. Prijepodne, kad je pokušavao spavat, žene su jedna drugoj izvikivale psovke i prostote. Razbijale su posuđe. Svađale su se oko mjesta na tavanu, oko redosljeda u praonici, oko svega. Takvu frekvenciju riječi pička, kurva, pizda i kravetina, izgovaranih ili u stakatu u ritmu rafalne paljbe ili snažnim pripitim basom, više nikad poslije nije čuo.

U toj ulici, jednako kao i u drugima, tu i tamo bile su izvješene crvene zastave i parole. „Lenjin sad više nego ikad živi i živjet će, bivajući našom svijesti, snagom i oružjem!“ Taj plakat visio je odmah nad vratima zgrade. Otprilike tjedan dana nakon što se Jatek uselio netko je Lenjinu na očima nacrtao kukaste križeve i na glavi rogove. Kad je Jatek prvi put vidio povraženi portret, prepao se. Da to ne bi svalili na njega. Jer se doselio. No drugi je dan netko strgnuo plakat. Iza njega su ostale hrđave pribadače. Ubrzo su njima pričvrstili nešto drugo. Jedva da je i opazio. Nigdje drugdje tu otrcanu propagandu nije doživljavao nezainteresiranije. Također, nigdje drugdje nije vidio da se djecu tako zvjerski tuče. Mala djevojčica od susjeda skoro redovito je dobivala batine. Nekad bi navečer čuo njezin vrisak.

A šta bi trebo napraviti? vrtio se u krevetu. Moram ustati u četiri ujutro. Trebo bi tom Machati reć... ko da ja mogu na socijalnu... ako ih prijavim, šta će reć, ostati ću bez stana... reć će da sam perverznojak, reć će... Jatek je zacvokotao zubima. U tami. Djevojčica se više nije derala. I tako je zaspao.

U zgradi i okolici živo se trgovalo. Svako malo dvorište bi bilo zatrpano sanducima na kojima su se izležavala petorica, šestorica državnih momaka. Njihova kričava, tobože elegantna odjeća ovdje je bila upadljiva. Ali ispijene face, mišićave ruke i trbušine koje su izvirivale iz bijelih sintetičkih košulja svjedočili su o njihovom pripadanju lokalnom podzemlju. S policajcima na ulici bili su na ti. Ženske s balkona, utegnute, bezoblične ženske koje su život provodile u tvornicama i u redovima, veselo su im dovikivale i zvale ih na pivu.

Opkoljen sam, pomislio je Jatek. Kakve veze s njima imaju te babe... to su im mame, smiri se, govorio si je.

Na hodnicima zgrade trudio se ponašati pristojno i uvijek je prvi pozdravljao. Okretali su se za njim začuđeno i s nepovjerenjem.

Bilo tko iz praškog podzemlja može obiti moja vrata i, samo tako, iz šale mi razbiti facu. Možda će misliti da sam doušnik ili špijun od konkurencije, ili samo luđak.

Jednom je na stubištu primijetio kapljice krvi. Htio se izmaknut, ali očešao se o zid. Tamo je također bilo krvi. Jednom je otvorio glavni ulaz, kroz njih je istrčao tip s nožem u ruci. Zabio se u Jateka, izbio mu papirnatu vrećicu s namirnicama, udarila je o stepenicu, boce su se razbile. Nekad bi ga noću probudili uzvici, susjedi su se tukli ili slavili, ili oboje. Nije se baš naspavao. Bojao se lijekova, ali ubrzo je shvatio da može spavat nakon nekoliko piva. Prije nego bi zaspao, alkohol mu je mijenjao optiku, buka iz dvorišta, lupanje vrata i psovke zvučali su kao s drugog, susjednog svijeta.

Za jest je imao zalihu jeftinih vojničkih konzervi. Kupio ih je dolje u zgradi, naravno. S vremena na vrijeme bolio ga je želudac. Posao u kotlovnici iscrpljivao ga je. Jednom ga je štakor u podrumu ugrizao za čizmu, slomio mu je lopatom kralježnicu i razbio glavu. Drugi dan nije našao strvinu. Odvukli su ga ostali ili je to bila halucinacija? Da nije došlo vrijeme vratit se knjigama? Al gdje? Kako? Šta nisam u zamci? Možda trebam nać drugi poso i smještaj? Kako? Di?

Kad bi Jatek sreo nekoga od poznatih, završili bi na pivi. Di si se zakopo? govorili su prijatelji. Di si? Jel te gnjavi murja?

U to vrijeme bilo je puno uhapšenih. I među njegovim poznanicima. Uglavnom su ih brzo puštali. Moćnici su gubili samopouzdanje, povećavala se brutalnost. U tvornici se pričalo da su jednog činovnika uhvatili na demonstraciji, odvezli ga u šumu izvan Praga i tamo ga premlatili. Jatek je u to vjerovao, u gostionici je upoznao Rodu, njega su policajci iscipelarili po glavi. Mitlinog bratića su ubili. Vojnici su ga upucali na granici, odvukli odbjeglog s ničije zemlje i ostavili ga da iskrvari u češkoj šumi. Među ljudima se šušalo da će opet počet procesi.

Radnicima na kotlovima to je bila zabava. Imali su tamo u podrumu dvije mačke, zvali su ih Líza i Mao. Bile su to ogromne mačke, ubojice, navodno su bile tako velike zahvaljujući hormonskim injekcijama. Bile su mutanti, ubijale su štakore. Mao je imao jedno oko, umjesto drugog imao je duboki ožiljak, ćela od stare rane protezala se mačku do čela. Jatek je već znao što rade s njihovim mačićima.

Nekad u noći, kad je radio sam, uspeo bi se na ploču i pobacao do tunela komade salame, štakori bi se počeli rojit. Već je znao, najprije bi skoćio Mao pa onda Líza i onda bi ubijali. Nije shvaćao kako se štakori svaki put daju navuć. Možda im je svejedno, govorio si je. Možda znaju da netko od njih mora platit glavom. Al ostali će se dotad nažderat, govorio si je, izašao je van iz polutame i vrućine, stajao je u dvorištu tvornice među hrpama ugljena i željeza, među otpadom.

Htio se vratit kad mačke ne budu tamo. Podigao je glavu, nad njim je bio mjesec, na mutnom svjetlu bilo je tiho.

Jednom je na raskrižju sreo Nebogznašto, gurala je kolica. Ispod bebe je imala hrpu letaka, dala mu ih je par. Pakosno ih je nagurao u sandučiće zgrade u kojoj je živio. Na televiziji u gostionici vidio je demonstracije. Onamo bi tu i tamo otišao, u gostionicu na brdu. Karla se nagnula prema njemu preko stola i šapnula: Kratki je u ilegali! Sakriva se u Poljskoj! Al nemoj nikome reć, to je tajna... kružile su najrazličitije glasine... gle, samo se smjestim, sredim i odmah se bacam na poso, govorio je Jatek prijateljima... stajao je na Úhelnom trgu, ispod skele, a negdje visoko je valjda netko nešto... povikao, na štandove su kao divovske pahulje počeli padat papirići, letci... ulica je začas bila puna murjaka, netko je negdje bježao, probijao se kroz gomilu, mogla se čut zviždaljka i odmah druga, zviždanje se stapalo, Jatek je ustuknuo pred tipom što je prema njemu pružao ruke, provukao se kroz prolaz... samo da se sredim i doć ću na uobičajena mjesta, uvjeravao je Jatek frendove u gostionici... al danas moram ić jer radim! Ti radiš? Pa da.

No jednog je dana prestao ić na posao. Novci su mu mogli bit dovoljni za neko vrijeme. Dokumente je također zasad imao u redu. Jednog jutra jednostavno nije ustao iz kreveta. U polusnu je tresnuo budilicu u zid i probudio se za dva dana.

Bližila se zima. Trebao je složiti ugljen u podrum, ali netko od podstanara pobacao je njegove stvari van u podrumsku vodu i stavio na vrata svoj lokot. Jatek je uzeo sjekiru za cijepanje drva. Imao ju je ispod kreveta. Dok je silazio niz stube u podrum, čvrsta drška u šaci i na njezinu kraju hladni goli metal, nije si izgledao loše. Razvalio je lokot, ostavio ga je da leži u podrumu i stavio na vrata svoj. Već je bio na stepenicama, ali se vratio. Šutnuo je tuđi lokot na prljavom podu i onda počeo po njemu udarat tupim krajem sjekire tako dugo dok od njega nije ostao samo bezoblični komad željeza. Ostavio ga je tamo da svi vide.

Na hodniku je stajala mlada žena. Nije ju vidio nikad prije. Bila je to Ljuba.

Mene tražite? pitao je.

Pa susjedi smo, odgovorila je.

Vi ste tu umjesto Machata? poveselio se.

Ma ne, nasmiješila se. Susjedi smo s druge strane.

Uđite. Ako želite, rekao je Jatek.

Hm, rekla je. Gledala je s hodnika, dvorište je bilo prazno. Njegovu prljavu jaknu i sjekiru nije ni pogledala. Zapalila je, povukla dim. Imala je crveno namazane usne. Dugu crnu kosu imala

je svezanu u punđu. S masivnom crnom kopčom. Na svakom prstu imala je prsten. Jedan srebrni kružić bio je pauk s očima. To prstenje i kopču, težak barbarski nakit, nosila je, činilo mu se, s lakoćom. Njezina kosa izgledala je gusta i gruba. Htio ju je dotaknut.

Doznao je da je starica koja je živjela pored njega nedavno umrla. Jatek ju je nekad čuo kako kašlje. Te njihove jednosobne rupe nastale su dijeljenjem jednoga stana. Crvene garde iselile su buržoaziju, a prostrani građanski stanovi pregrađeni su zidovima. Jednostavno su se zazidala vrata i uselila se sirotinja. Nekoć. Tada.

Uopće nisam znao, rekao je i pripremao kuhalo. Da je umrla. Jeste za čaj?

Imate nešto za popit?

Pivu.

Čekajte, skoknut ću po konjak.

Jatek se mučio s kuhalom, odakle je došla? Šta hoće tu? Ima blijedo lice... ovdje ljudi od stranaca baš i ne očekuju ništa dobro, ako ih se već ne boje. Htio je malo pospremit, ali nije imalo smisla. Robu je pobacao ispod kreveta, knjige na ormar. Par ih je ipak tamo još imao.

Pospremate? Ušla je unutra s čašama.

Doznao je da je njezina obitelj nekoć imala u vlasništvu zgrade u ovoj ulici. Ostavili su im samo ovaj razdijeljeni stan.

Tu je uvijek živio podstanar postavljen od strane ONV-a⁸, zalupkala je potpeticom o pod. Kako ste vi dospjeli ovamo?

Odjednom nisam imo di živit. Dali su mi. Zahvaljujući psihijatrima.

Problemi?

Ma ne.

Ona je ostavila muža, rekla je, ali sad kad se stan oslobodio planira se uselit. Ima papire.

Kad je gospođa umrla? upitao je Jatek.

Ležala je tamo mrtva nekoliko dana. Danas su je iznijeli.

Molim? Nije ni smrdila. Il sam prehladen, rekao je Jatek.

To je bila moja majka. Ali nismo se viđale.

⁸ Okružni narodni odbor (Obvodní národní výbor, ONV) u nekoliko većih gradova Čehoslovačke predstavljao je tijelo socijalističke državne vlasti koje je na razini gradskih četvrti bilo nadležno za sve poslove javne uprave, između ostaloga, i za provođenje stambene politike koja je uključivala dodjelu stanova konfisciranih nakon Drugog svjetskog rata. (op. prev.)

Moja sućut, rekao je.

Ozbiljno, godinama se nismo vidjele, stavila je ruku na srce, njezina smrt mi ništa ne znači. Možda ću to osjećat poslije.

Ako je poslije nešto i osjećala, nije mu rekla. Primijetio je da je dala okrećit stan. Osjećao je to i u svojoj rupi, bijelo oličene zidove.

Nekad je noću stajao kod zazidanih vrata i nije mogao vjerovat da tamo spava mlada žena. Takva mlada žena. Susretali su se na hodniku. Često je nosila kosu u punđi.

Nekad bi stali i popričali.

Tu noć izbila je na stubištu tučnjava. Svadljive glasove nadvikivao je ženski vrisak. Jatek je u polusnu začuo kucanje na zazidana vrata. Ljuba mu je davala znak zglobovima prstiju. Nije zvučalo nekako uznemireno, više veselo. Može li tako zvučat kucanje? Također je pokušao. Onda je čuo njezin glas.

Spavaš? rekla je.

Ne. Ne mogu spavat.

Ne moraš govorit tako glasno. Dođi do mene, zvučalo je kao da su mu njezine usne kraj uha.

U to vrijeme Jateku je išlo sve gore i gore. Grozio se policije jer više nije imao dokumente o stalnom zaposlenju. Za to su ga posve legalno mogli zatvorit. Ulicama je uglavnom hodao u radničkom kombinezonu. Bila je to, i ne samo prema njegovom mišljenju, najbolja kamuflaža. Prijatelje je izbjegavao, nije išao na demonstracije. U gostionicu na brdu, gdje je jednom jedva jedvice pobjegao prilikom racije, više se nije usudio ić. Zanimala ga je nova susjeda, Ljuba, i sada je najmanje od svega želio u zatvor zbog društvenog parazitizma.

Noć s Ljubom i ono što je uslijedilo moralo je past s neba.

U ono se vrijeme trudio hodat po hodnicima zgrade kao sjena. Iz trafikantovih aluzija shvatio je da susjedi znaju da ne radi. Paranoično se bojao da ga smatraju murjakom. U isto vrijeme bojao se da će ga prijavit, a užasavao se tajne policije. Rijetko je izlazio van. Prodavačica u dućanu u ulici ispitivala ga je gdje živi. Počela mu je nametat proizvode, stavljala mu je u vrećicu s kiflama skupe sireve koje je držala pod pultom. Morao ih je platit. Machata, kod kojeg je kupovao cigarete, njima bi tresnuo o stol i nije vraćao kusur. Nije bio u stanju tražit ga nazad. Ženske iz zgrade nisu odgovarale na pozdrav i gledale su ga iskosa.

Kad je ležao u svom brlogu, pokušavao je čitati. Ali slova su međusobno vodila bitku. Radnja koju se u knjizi trudio pratiti ispreplitala se s likovima i događajima u njegovoj glavi. Bez ikakvog smisla.

Jesam skrenuo? govorio si je ponekad pred jutro. Pokušavao se umiriti i duboko je disao... a nekad je opet tako bjesomučno vježbao da je od iscrpljenosti pao na pod.

Tada je otvorio vrata njezina stana i vidio kako leži na krevetu. Buka na hodniku se udaljavala dok nije posve prestala.

Možda su se njegova manija i njezina osamljenost (nitko joj nije dolazio) slili u jedno tijelo. Valjda je razumjela ono što je govorio, skoro pa nije odgovarala. Ali nisu puno razgovarali. Pred jutro su si rasprostrli plahte po podu kako bi imali više mjesta.

Ne moraš mi vjerovat, rekla je. Ali kad si došao, valjda sam još uvijek spavala. I sanjala sam da mi dolaziš u san, a onda si odjednom bio kod mene.

Pa kucali smo si. Tenks za to, rekao joj je.

Ha?

Pa valjda si se prepala tučnjave, onog urlanja vani.

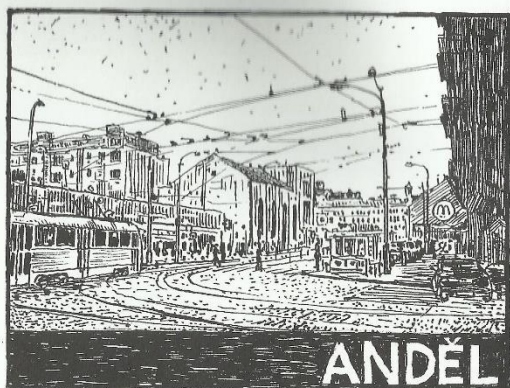
Kakve tučnjave? O čemu pričaš?

Aha. Možda sam ja spavo. Svejedno.

Da, sad je svejedno, rekla je.

Ljuba, tada je neprestano noću ponavljao njezino ime. Ljuba, Ljuba... Ljuba, to je ime govorio neprestano, ponavljao ga kao čaroliju, kao podsjetnik na nešto što je već tajanstveno i duboko u njemu, kao rebus, kao pitanje koje se vječno ponavlja. Da je u tom trenutku ipak od nekog dobio odgovor, ne bi ga bilo briga.

4.2 Original ulomka romana *Anděo*

Jáchym Topol
Anděl

*Unikli jsme jako ptáče
z osidla lovců.
Osídlo je protrženo,
unikli jsme.
Žalm 124,7*

© Jáchym Topol, 2017
Illustrations © Michal Gihlák, 2017
© Torst, 2017
ISBN 978-80-7215-537-8

Nad domy bylo světlo. Bylo vysoko ve vzdáleném nebi, padalo v cárech, pak v jednolité vrstvě, ta neuvěřitelně pevná bílá opona sekla spodkem do města, zhltna ho, zakryla vesmír, padla náhle, sjela jak roleta přes výlohu krámu.

Pak se nebe zbarvilo do červena, slunce hnalo světlo a to padlo mezi domy, světlo teď ozářilo i domy mezi domy, padalo do sklepů, zazářilo ve dvorech, dralo se světlíky, bylo všude.

Byla zima, zima v roce, a v tý tu taky všichni žili, ti skuteční i ti právě vznikající v chorobný fantazii zadržávajícího vypravěče, zrovna mátl příběh, lidi i roky, seděl v Nonstopu nad sklenicí.

Byla zima, blížily se Vánoce, a na Svatou noc se to stalo, na Den blaha, na Štědrý den... průšvih v kostele sv. Bruna. Teprve potom Elefanta proklela cizí rod a Laci dostal nové jméno.

Byla mše svatá a rumunský cikánky stály v čele zástupu. Byly ozářené svícemi, v tom kradmém světle se leskly penízky, který-

mi měly pošíte kabáty a blůzy, dlouhé černé vlasy pod šátky, zíraly jak u vytržení... všichni, které do kostela přivedla moc Černé Daliji, i ostatní obyvatelé čtvrti stáli tu spolu, usedlíci, co do kostela chodili pravidelně, sledovali, a někteří jistě i s kapkou opovržení, bývalého velitele milice, teď se horlivě křížoval, byli tu na velkou noc všichni místní předáci politických stran, vynikající obchodníci, kšeftáči všeho druhu, smetánka Smíchova, sousedé, lidé, kteří se na Smíchov přistěhovali nedávno, i ti, jejichž prarodiče znali pašeráka Klestku a říkali mu jménem... a někde v rohu stál muž jménem Li, protože v jeho životě se stala změna.

Kdykoli se Li zkoumal, byl si jist, že se stal bestií. Ale najednou do jeho života vstoupila bolest a rozvrátila ho. Tak strašně, že nevěděl, co se sebou... a teď se tu mačkal s ostatními.

Byla tu i Ljuba s tou velkou nadějí v sobě, lehce a jen loktem se opírala o kostelní zeď, byla tu s ostatními, z kabátů a všech šatů se odpařovalo nasněžené vlhko, a byl tu Morčec... stál vedle Ljuby, ale nevěděli o sobě... bába Morčeti slíbila, že přes Vánoce jo... ale pak že se do děčáku vrátí, a to dobrovolně a bez průtahů, tak kejv... sledoval jesličky a nejvíc ho zajímalo, jestli to je fakt zlato, to, co se leskne loutkám svatejch na čepicích, před kostelem se o tom trochu bavil s Laci, kámošem z automatů, a to ještě nevěděli, že tenhle pomenší střelec dostane dnes v noci nové jméno.

Stál tu mezi ostatními i muž, který měl dlouho jen číslo; pak dostal jméno i úkol. Ten tu nebyl z vlastní vůle, poslali ho. Stál mezi věřícími a po dlouhé době cítil na ramenou a na zádech dotek mnoha těl.

Byly tu babky, seděly v lavicích, babky a dědečci, který sem vyvez speciální autobus z ústavu, cestu zamázla bohatá nadace, tak jí teď blahověřili... a taky se tu tisnily vyparáděné děvky ze Sexylandu Dinah a jejich šamstří ověšení zlatými řetízky, podávali si lahve, ale jen pokradmu, byli zticha... byli tu, protože se

to slušelo a sluší teď v těch nových časech... na Smíchově. Byl tu i Mrtvá Opice, byl tu se svým miláčkem Ládkem, co upálil děvku, tehdá... na to se nepřišlo, tak tu mohl být, Opice ho venku vyválel ve sněhu, Ládkem tu stál a bít se z něj pářilo, v páře z něj šlo ven vlhko sněhu... bylo tu větší množství občanů v dost různorodém davu... Elefanta trochu žárlila na rumunský příbuzný, na ženský, protože ty ve svejch pestrobarevných kacobajkách přivolávaly dost pozornosti... ale sama si byla svou moci jistá, vždyť jedině ona mluvila přímo s Černou Dalijou a ta jim všem přece řekla... at jdou, a tak tu teď byli. Elefanta měla nemocnou obří nohu vpresovanou do lavice, teď byla zticha... zítra bude postávat a popocházet u křížovatky, vládnout Andělu, třímat neviditelný otěže moci, rozsuzovat spory a rovnat krřivý věšty. Třeba kyselinou do zlyho oka.

Novinář, který tu čekal, protože dost zaplatil za důvěrnou zprávu, že se totiž možná neočekávaně a na chvíli dostaví sám prezident republiky... cínkl mu to ale vymizelej zdroj, a to on nevěděl... poodstoupil. Protože se Elefanta bál. Ale její vystoupení mělo teprve přijít. Nevěděl, že nakonec bude psát o ní.

Objevil se kněz, vůbec nikdo, ani on sám netušil, že je potomkem onoho učeného a moudrého muže, jehož vidění dalo jméno blízké křížovatce, kolem jejichž rohů a podél jejichž propadel se odehrával život čtvrti. Jenže vtom Laci porušil poklid, tak byl cvičen, kdykoli zahlíd něco nepřibitýho... popad schránku na svícenou vodu, do které si věřící namáčeli prsty, leskla se ve světle všech svíc, a zdrhal, náká mše, to ho ne bavilo. U vchodu, kde ho zahlídli, vypukl povyk. Laciho matka, jedna z rumunských cikánek, se teď drala davem, rozhýbala řady, starší souvěrci, ti slabší v kolenou, po stranách popadali, Laci venku klíčkoval, ale kostelník ho popad, máma chytla Laciho, který k ní i s kořistí honem běžel... schovat se pod sukně... vrazil mu do udivený tváře pár facek. Vyděsil se nad tou změnou, vždyť to mu nikdo nikdy neřek, že v kostele ne, tam že se to nesmí... tak od

těhle chvíle si to zapamatoval jednou provždy... rozbulel se strašně. Prostranství před kostelem sv. Bruna, přímo před Spořitelnou, zaplnil hlouček rozezlených mužů a chyběl krok, aby místní, rozvášnění tím nepopíratelným zločinem, napadli své příbuzné, kteří do města přišli z hor, nešlo je přece odmítnout... teď bydleli po deseti, po patnácti u starousedlíků, rázem tu na základě svatokrádeže mohli rozetnout starý spory... Elefanta se svou obří napuchlou nohou se už cpala ven... a že Rumunky prokleje a že vodtáhnou... zdržela se, když ji ten pisálek ozářil fotobleskem, ohnala se po něm... švih sebou, rozbil si hlavu o schod před kostelem, o ten, na kterej se kdysi odkládala nemluvnata, krvácel, museli to řešit... vtom jednu z Lacikových starších sester před oltářem popadl amok nebo osvítil duch, začala se svíjet a křičet přímo před sochou Marie obsypané květy a ostatní její příbuzné nelenily... křičely, protože věděly, co by je čekalo, bez peněz, bez pasů zas zpátky v horách, strhly si z hlav kapuce a šátky, rozpustily vlasy, točily se na místě, kroutily hlavama, dupaly, černý vlasový prameny v tom tanci vířily, smykaly se po plamenech svíci a v kostele vůni svatejch dřev i kadidel jednoznačně přebil pach pálených vlasů, ječely... později tvrdily, že to Panna na ně promluvila a její řeč byla prý nesmírně líbezná... a povzbudivá... cikánky křičely, znělo to jak příval, některé byly hlavami o studenou dlažbu kostela, jejich prosby Marii splyvaly s těmi nejstaršími zaklínáními, ostatní křesťani od nich odstupovali, strkali se... přední řady se tlačily k východu z kostela, ale ti, co byli u vchodu, si tu melu nechťeli nechat ujit, Rumunky, které nestály u oltáře, se přidávaly alespoň potleskem, místní politici a vůbec honorace, tihle znervózněli a tu a tam někdo z kostelních lavic povstal a směšně vykrucoval hlavu, asi jako by vyhlížel uvaděče, nemohli teď pryč, pryč z lavic, kolem kterých se dral dav, tam a zase zpátky, nemohli ven... vtom kněz pozdvihl ruce... cikánky se utišily, možná na sebe některé pokradmu mrkly, sklonily hlavy a zpod svíc zíraly na Mariu, která jim

teď tak pomohla, byla přece jejich... v tom jemném dýmu plamínek, které čadily, vypadala jak černá...

Laci posvátnou schránku vrátil kostelníkovi, ten nadával, ale pak ztichnul, všiml si, že je plná bankovek, a ty mu mlčenliví snědí muži cpali i do kapes, knírači ho poplácávali po zádech a cpali mu další prachy, přestal hurovat... ale pak, když bylo po mši, když bylo po všem a lidé se rozešli, zjistil, že z jesliček někdo ukradl Jezulátko, to místní dřevěný Jezule.

Tak alespoň vyzněl později skandál těhle noci... z úst pomateného vypravěče, chorobného lháře tehdy v Nonstopu, vykládal i o Jatekovi, který tu chodil okolo, chodil a díval se... koukal, aby viděl... někdo holt má přátele, kerejm zavolá v keroukoli hodinu, denní i noční, povídal vypravěč a mrk... někdo má modlitbu a někdo nic, vole, šklebil se... a taky vykládal o světlicích, o světlicích ve všech těch domech tady okolo, kde je toho tolik slyšet, lepší je pustit si rádio, říkal... než skončil svý prohaný vyprávění o Jatekovi, který věděl, že ten, co bere drogu, se sám stává drogou... a pak je mrtvej... pokroucený vyprávění z letopisů pátý čtvrti, báhorku a fantasmagorii, vyprávění o oční chorobě ve stadiu pokročilý psychopatie a o touze najít blaho teď a tady... takovou moralitku se strašidlama, anekdotu pro sígry, než jdou spát... vyprávěl o jámě, která žere lidi, a bod za sebe do okna špinavým ukazovákem... a co s tím vším a přes to všechno... udělat, říkal mi pod zářivkama, nad kterejma se někde vysoko svíjelo nebe z chemie, mluvil o bolesti, zmínil i psí bolest, která tě sejme v okamžiku jak náhlej poryv větru, dívali jsme se ven skleněnou stěnou Nonstopu u Anděla... a pak bylo zas světlo, červánky... nověj den.

Jatek mrk. Ale nezmizelo to. Viděl ji, krev, něco jako rudou plášte, jako blánu v levém oku. Pak v pravém. Předtím krev tekla z oblohy, padala mu do očí. Měl chuť uhnout tělem, schoulit se okolo toho rudého, přes sítnici náhle se rozpínajícího bodu, nějak ho omotat svalama, šlachama, kostma, vlasama, vším, co nepochybně patřilo jen jemu, a snad chtěl v sobě to vidění rozpuštit.

To poznal brzy, že nejlepší je vyhýbat se oknu, oknům. Když se díval do místnosti, purpurová tam neplála, viděl lidi, muže, jejich stíny. A z oken se nedíval.

Docela přesně si pamatoval, kdy vidění přišlo poprvé.

Stál na křižovatce, snad čekal na tramvaj, a nebe si sedlo. Vyhnul se lidem deroucím se do tramvaje a díval se. Sledoval nízké mraky pomalého nebe nad křižovatkou u výstupu Anděl Exit, viděl mraky prořáté rudou žilkou, na krajích se stříbrným

12

lemováním. Pak mu beránci začali spouštět červenou, chytl ji do očí, opřel se o kandelábr.

Nebe bylo rudý. Oslňovalo ho. Chtěl se pohnout, na ramenu, na krku, na temeni ucítil káp, káp, kráp, věděl, že je to krev.

Pak se zdekoval. Vyrázil. Pryč ze svého území. Ale rudý blesky si ho našly.

Tady si zvykl nechodit k okenním mřížím, ani když okna potáhla jinovatka mapama Arktidy a zakryla nebe, vidění v něm bylo stále a v klikaticích jinovatky by mu vykouzlilo nejspíš ledního medvěda krvácejícího do čerstvého sněhu. Nebo něco podobného. A toho se rád vzdal, takovýhle fantazie.

Bloumal chodbama. Šoupal nohama. Zvykal si. První čas tu byl k nepřestání, byl mu k nepřespání i po iks rohypnolech. Dávali mu jinou chemii. Budil se s výkřikama, budil ostatní, rušil. Až injekce bodly. A on se konečně mohl nořit do snů. Hruzných. Převalovaly se v nich barvy a zrudý a vítězil purpur. Jednoznačněj purpur krvavejch mraků planety Chaos.

A obličej. Až později přišel na to, co se mu s červenou barvou vlastně stalo. Odkud ji nabraly ty dychtivý části jeho mozku a co jí spustilo do buněk bělma.

Teď už usínal, nořil se do sebe a viděl obličej. Většinou takové, že by si seznámení v klidu odpustil.

Takových tváří je plná každá tramvaj, každá čítárna, čistírna, kdejakéj bufáč, plovárna, jako by mu mozek přehrával všechna jeho setkání, hlavně ta letmá z ulic, z metra. Obličej.

Přehlídka začínala tvářema od nich ze čtvrti, nejdřív většinou připlul trafikantův ksicht a pak ženský, ženský, různý mámy, časem mu došlo, u kterejch kas, v kterejch samoobsluhách, na kterejch zastávkách tramvaji je doopravdy viděl, mámy s taškama, s dětima, pak klouzal po obličejích kámošů, některý znal stejně už jen od pasu nahoru, jak tam ve snu v hospodě neustále dřepěli a obraceli do sebe pállitry, viděl chytrou Nicmoc i oslnivou

13

Madlu z dragstóru Super, zahlídl vyzáblou čišnici Štěpu, byla vyloněná z okna, i její sestřičku, tu mrchu Doru, famózní vítězku telebinga, zahlížel ty známý a poloznámy tváře z ulice, spuljezdce z busů, neznámý známý z dennodenní kyvadlový dopravy, zahlídl i ženu krásnou jak bitevní loď, tu potkal na podzim před pěti lety, obličje se v usínajícím mozku měnily jeden v druhý, měnily se v rotující obraz mnohotváře putující průhlednýma stěnamá nedokončeného krystalu a vtom se to stalo, najednou, některý oko se ustálilo proti jeho oku ve snu, pohaslo a on uviděl rudo (Hypnotizace) žilkou žilku v bělmu, praskla a pustila krev. A krev pomalu pohltila obraz. Tekla z mraků a tekla z obličejů, tekla k němu, byl si jist.

Ve dne se bál mrknout levým okem, v něm vidění většinou začínalo. Jinak se udržoval v klidu, s nikým se ne bavil. Ale ze začátku ještě mluvil, jen tu a tam, udržoval zdání.

Popocházel po chodbách k tomu určených. Jedl z talíře, kdykoli ho před něj služba šoupla. Když dostal hadr, myl podlahu. Při vizitách srozumitelně odpovídal. Netázán mlčel.

Seznamovačům a vůbec těm drzejším dával najevo, že si nepřeje být rušen. Považovali ho za blázna. Seděl, civěl, ležel, stál, jedl, teď i spal atd. Zpočátku si dělal výčitky kvůli Ljubě, ale pyšný předsevzetí, který aniž o tom věděl, sdílel přibližně se sedmdesáti procentama trubek, hadic, trosek a ostatních pacientů, totiž že se dá jen tak trochu do pořádku a pak vyrazí ven, do ulic a do světa, a to především k ní, k Ljubě, napravit svy očividný chyby a hříšky, tohle předsevzetí ho udržovalo na nohou.

Rozhodl se hlouběji už neklesnout a ty, ze kterých vycítil zející dno, se snažil obcházet, ovšem tak, aby se pokud možno vyhýbal oknům. Lidé čpící dnem už žádná předsevzetí neměli anebo je tajili hluboko v sobě v jámě bolesti, v oceánu sebou naslzené soli, tu a tam zčeřeném vlnkami či zmítaném hurikány hysterie. Lidé žijící v zoufalství tlumeném léky. Vycítil je. Mijel je ve svých, v jejich stopách na prošlapaném linoleu, dokola, pořád dokola v erárních pantoflích a ty dělaly plesk, plesk a plác.

Co takhle radši popojít k vočáři? hovořil do tmy v koutě mrkající Jatek, ale houby, mý problémy jsou duševního rázu, diagnostikoval. Že to, co vidí, opravdu je a že to vidí jen on sám, ho napadlo později.

Tohle nebyl jeho první pobyt. Jenže tentokrát přijel poprvé před bránu psychiatrie z vlastní vůle, a dokonce taxikem.

V tašce jménem Air France zachoval pouze nejnutenější hygienické potřeby, nebo to, co za ně považoval. Zbytek věci nasypal tehdy na křižovatce do koše. Bylo mu jasny, že se tam ani neohřejou. Nedbal na dobrý skutek, který vykonal nevědomky.

Vandrák, který první popadl jeden z jeho francouzských suvenýrů a vytáhl ho na světlo, Jateka na dálku obšťastnil šíleným, nevěřícím úsměvem. Ten na to kašlal. Byl na dně.

Vidění, před kterým se snažil utéct, ho dostihlo i tam, kde se ukryl. Čekalo i tady. A tady byl pohled do nebe obzvlášť tvrdej. Vidění přišlo znovu a nemilosrdně. Zrovna když byl na cestě za ní, za Ljubou, tentokrát pevně rozhodnut stát se šťastným člověkem.

Vidění krve přišlo a srazilo ho. Zase mezi tramvajema, na tý špinavý a hlučný křižovatce. Zase Anděl Exit. Zase jáma. Zmohl se akorát na cestu sem, na oddělení.

Přijali ho, jak by ne. Ne zrovna s otevřenou náručí, ale vypadal potřebně. Vypadal strašně. Chtěli zjistit, jaké má potíže. Něco řekl, něco ne. Ptali se na adresu: udal Ljubu. Pobodaný ruce vysvětlil. Usmáli se. Na příjmu pořad mhouřil oči, ale o rudý barvě, o krvi z oblak ani necek. Jediný, komu časem zavolal, byl jeho starý přítel. Přítel Pernica, kamarád, snad.

Po večerním krmení Jatek sedával u záchodů v místnosti vyhrazené nikotinu a žvanilům, které neuspala ani noční dávka léků.

Slézali se tu vynalézavci, kutilové podjazykáři, kteří prášky nepolykali, ale sbírali a čile s nimi obchodovali, většinou podle

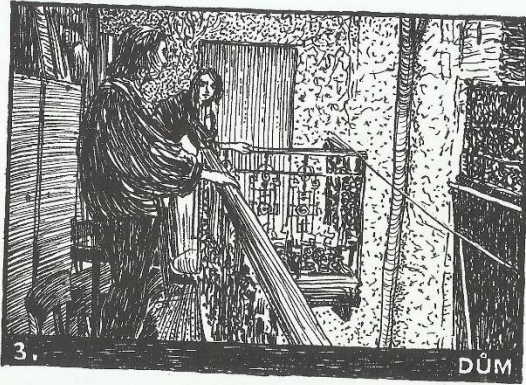
velikostí a barev, lháři a prášilové, kteří se potřebovali vypovídat třeba jen stěnám, a snad čím byly ty stěny rozrytější a počmáranější, zhnědlé cákanci sedlé krve, jak se tu kdosi loučil, tím byly hlasy nekonečné trpících i magorická kázání podfukářů, ať už spletená dohromady nebo znějící sólo, naléhavější... slézali se tu v hejnu nadržení homosexuálové i mlíčňáci – ustrašenci, které děsila společná ložnice.

Ložnice, to byl sklad – ve dne na klíč zavřená bílá místnost, čistá jak skalpel, páchla tam dezinfekce a v noci vybuchovaly ty nejtemnější šelmí puchy a smrady, mokravý pach strachu a pach tlění... to starci, co tu žili v nocích několika desetiletí, a někdy byl cítit i téměř nepostřehnutelný čpavý zápach, snad úzký a tenký, a to bylo šílenství, tenhle pach se táhl mezi ostatními jak černá nit labyrintem výšivek strašného ubrusu a mátl je, převracel naruby, tenhle pach mezi těmi ostatními kličkoval, uhýbal, ten se hýbal a snad se těmi ostatními pachy nějak sytil. Ložnice, sklad až šedesáti mužských těl, většinou se neklidně převalujících, nebo naopak ležících v těch nejnemožnějších pozicích, hlavy zařaté po lécích, těla v setrvalé křeči jak po masakru.

Občas houfek u záchodu rozehnala některá ze sester, ale tady se slézali většinou jen veteráni blázinců a obvyklé tresty, od zaražení vycházek až po karatelské řeči čpící přepálenou elektrodou, když do tebe sám pan primář sere elektřinu, a tak mezi zubama drž gumu, drž ji, synu, abys nepřišel náhodou i o ten jazyk... tyhle výhrůžky a zákazy vyvolávaly jisté znepokojení snad jen u masochistů, kteří by sestře stejně nejradyji řekli: teda promiň, mami! a sami by podali metličku. Nespavci se dosycovali léky, jeden přímo před Jatekem, snad aby upoutal pozornost, koketně polkl tenisák, prastarý bělovlasý schizoid se napájel magorákem a mezi vřelými doušky pravidelně vykřikoval: Nedám! a Nedám!, mlíčňák k mlíčňákovi zasvěceně a s gesty velebně hovořil o posmrtném životě a že tam byl, chlap, co píchal kozu, chodil z rohu do rohu, někdo škytal, někdo sral, jiný bre-

čel. Jatek na to nic. Právem silnějšího někomu zased místo na lavici co nejdál od okna a držel mordu. Pohrával si s nitkami, které vyhřezaly z lemu jeho bílého ústavního pláště jak tenouká střívka z vnitřností obřího lučního konika Běláska (tak mu to alespoň připadalo, ale pro jistotu svou metaforou nikoho neobšťastnil), a snažil se nevnímat nekonečné hovory a monology spolupacientů.

Od počátku si přísahal, že nejenže je nebude poslouchat, nechtěl si je ani pamatovat. Ani slovo. Ani ksicht. Snažil se putovat sám v sobě, nějak uchopit tu první rudou nitku, vtáhnout sám sebe do té rudé sedliny, co mu zahlcovala mozek, chtěl stopovat svoje vidění k jeho počátku, rozmagofit ho, dobrat se, chtěl vědět, co to je, chtěl vědět proč, toužil nezešílet.

Jatek vyrůstal v knihovně. Dost možná, že právě proto mu jeho pozdější skutečný život připadal poněkud obtížný.

Toužil po nezávislosti a snad by se dalo říci: jako jeřábi táhnoucí po podzimním nebi baží po neznámu. Jeřábi ovšem mají, mimo tu matnou blanku, která jim tajemně zakrývá krhavé oči, ještě křídla a genetické dráhy letu; Jatek tu stál v nepochopitelnú s přidrželým úsměvem a oběma rukama nalevo.

Dětství zapomněl, mládí proflákal během instinktivního útěku před policajty, nějak už to svý první mládí prožil a vyměnil za to, čím byl teď. Různý zaměstnání se mu slily v rozmazanou čmouhu složenou z nudy, dřiny a nucených kontaktů s lidmi, kteří ho nezajímali nebo otravovali. Pokud možno nepracoval, stopoval život, obzírál rohy.

S rodinou, kterou tehdy dychtivě sledoval z kolébky, s rodi-

nou typu: otec, matka, dítě – on, byl ámen, dřív než bys třikrát vykřik: šizuňk.

Občas si zavolali. Jatek volal z budky. Většinou něco potřeboval. Většinou peníze. Ale přeháněl to a rodičovské výdržné bylo zaraženo se stejnou prudkostí a osudovostí, jako by se prastaré rodinné pendlovky, které v Jatekově vědomí znamenaly věčnost, náhle zastavily. Věděl, že přebíráním apanáže, ostatně nicotné, alespoň rodičům poskytuje důkaz, že je naživu. V okamžiku, kdy bylo po prachách, logicky usoudil, že těm dvěma na jeho životě a smrti nezáleží.

Stalo se to jednoho podzimního rána. Od vztekle porávající postavy v telefonní budce se oddělil plachý stín. Jatek nadával do drátů a jeho dívka odcházela. Byla to ta poslední. Po několika měsících si nepamatoval její jméno.

Zůstal v budce sám. Tak jo, řekl si tehdy. Opřel se o sklo, nadechl se. Měl se setkat ještě s vlastní samotou, se zmatením ducha, s opravdovou krutostí, měl číchat smrt. Čekal ho zápas s vírou, měl potkat naději. Tohle všechno ho čekalo, nevěděl o tom. Ale něco tušil. Bylo to ve vzduchu.

Jeho nové zaměstnání mu ze začátku připadalo jako docela zába-va. O ničem takovém se nikdy nedočel. Ale brzy zjistil, že je to mizerná práce, horší než všechny ty ostatní, práce, která si z přečistějších plamenů a děsivý špíny, ze který je složená, bere akorát nejsilnější extrémy, a toho, kdo se podél kotlů motá, jimi nejprve zjizví a pak zničí. Brzy mu došlo, že v podzemí téhle fabriky pracuje opravdová sběr. Ze začátku si připadal jako zvěd v nepřátelském území. Než se mu to slilo.

První den, prý na jeho počest, hodili do kotle kočku. Ani ne-
vříska, v tu chvíli už živější maso plamenů zhlto její vychrt-
lý tělo se sotva patrným zasyknutím. Šel ven. Napadlo ho, že
odejde. Vrátil se. Smáli se mu. Nešlo si jich nevímat, tak něco

prohodil... uhlí zametali hráběma, koště by od prvního žhavého uhlíku vzplálo, chvíli by hořelo jako pochodeň. To mu vysvětlili.

Ale rád pozoroval plameny. Kotle vypadaly jako pece, každý z nich byl pecí ze žáruvzdorných cihel, pecí pobitou železem. Rád sledoval plameny, rád uskakoval před zášlehem, ohnivým jazykem, který z pece se syčením vyrazil, kdykoli otevřel dvířka, aby sálavý žhavo přikrmil.

Knihy tehdy stály na policích podél stěn pokoje, knihovna zarovnála i to jediné okno v místnosti. Bylo tam neustále šero, asi proto mu rána, kdy ve čtyři vstával do kotelny, připomínala dětství. To šero si pamatoval.

Byla to namáhavá práce, ruce měl brzy pokryté mozoly a puchýři od žhavého uhlí. Někdy si na plošinu nad kotli vylezl s knihou, ale stejně se nemohl soustředit. Dělníci se mu kvůli čtení posmívali. Jeden mu řekl, že knížky čtou jen teplouši. Když vylezl na plošinu, házeli po něm kousky koksu. Z plošiny byla mezi železnými pláty někdy vidět bílá pěna. Byla to usazenina z jedovatých výparů. Kdyby nahoře zůstal moc dlouho, mohl by usnout.

Tam bylo vedro k zalknutí, dole fičel studený víchr z obřích větráků. Když se přikrčil, přímo ve středu kotelny, na místě, kde od stropu visel drát s žárovkou, cítil v hlavě od očí nahoru těžké dusné vedro, na bradě a na tvářích ho mrazilo.

Pro uhlí chodil dozadu, do tunelu, třískal lopatou o stěny, aby zahnal potkany. Ostatní dělníky brzy nesnášel ještě víc než tu hladovou zvěř. Snad kvůli jeho neustálým zraněním mu říkali Omyle. Vtipný mu to nepřipadalo, ale nedivil se.

Dvacet koleček sem, cigáro, dvacet koleček tam, cigáro, patnáct koleček tam a dost, protože hoří, idiote. Zapni poplašňák, nefunguje... vyčkej, dobrý. Teď oddech. Lehni si na hadry, cihlu chytře obalenou novinama vlož pod jedama zblblou hlavu. V té chvíli se ti svalí koks.

Dělníci mu přepisovali směny, dávali mu nekvalitní uhlí a jednou mu z kapes bundy ukradli peníze. Pošklebovali se, když zíral na tu zkrácenou sumu. Mytičtí hrdinové, o kterých kdysi s takovou oblibou četl, by je pobili.

Získal malou místnost v rozděleném bytě v Plzeňské ulici, dlouhé třídě plné zašlých, otrískaných činžáků. Z těch pár bytů, kde přespával, u známých, porůznu, si tam natahal svůj nicotnej majetek.

Špinavá hlučná ulice vedla na výpadovku, kudy se denně valily tisíce aut za Prahu.

V tom prvním patře, nebo spíš ve výšce první pavlače, měl okno do dvora. Nejradši by tam dal mříž.

V domě věčně nesvitilo světlo, nájemníci kradli žárovky. Jednou v noci opatrně šel po skřípajících schodech, tápal, z kouta uviděl vymrštít se postavu, ten muž ho chytil silnými rukama za krk a srazil ho na zem. Byl to Machata, soused, prodával v trafice dole v domě. Vykotkal na Jateka nějakou omluvu, spíš zachrčení, a zabouchnul za sebou dveře bytu.

Každou sobotu večer ulice ožila, korzovaly tam party cikánů, zaplnili výčepy, proplétali se mezi autákama, ženský vlekly kočárky, pokřikovali na sebe, podávali si flašky.

Chystaj se do kina, řekl mu soused. V hák z těch vesnic, co jim zbagrovali, bylo kino, co hrálo jednou tejdně, tak sou zvyklý, poučil ho trafikant Machata.

Do Jatekova pokoje se chodilo přes pavlač. Dopoledne, kdy zkoušel spát, na sebe ženský křičely nadávky a oplzlosti. Třískaly nádobím. Hádaly se o místo na půdě, o pořadí v prádelně, o cokoliv. Takovou frekvenci slov kunda, kurva, piča a dylina, pronášených buď stakatem v rytmu kulometné palby, nebo mohutným, přiovilým basem, už nikdy potom neslyšel.

V té ulici stejně jako v jiných byly tu a tam rozvěšeny rudé prapory a hesla. „Lenin teď více než kdy jindy žije a bude žít, jaa naším vědomím, silou a zbraní!“ Tenhle plakát visel hned

u domovních dveří. Asi týden poté, co se Jatek nastěhoval, namaloval někdo Leninovi do očí hákové kříže a na hlavu rohy. Když Jatek zdáblený portrét viděl poprvé, lekl se. Aby to nebylo na něj. Když se přistěhoval. Ale druhý den někdo plakát strhl. Zůstaly po něm rezavé připínáčky. Těmi tam za čas přibodli něco jiného. Sotva si toho všiml. Nikde jinde tu omšelou propagandu nevnímal netečněji. Nikde taky neviděl tak zvířecky tlouct děti. Malá holčička od sousedů dostávala bití téměř pravidelně. Někdy večer slyšel její křik.

A co mám dělat? obracel se na posteli. Musím vstát ve čtyři ráno. Měl bych to tomu Machatovi říct... copak já můžu na úřad... dyž je udám, co řeknou, přidu vo byt... řeknou, že sem úchylák, řeknou... Jatek zacvakal zubama. Ve tmě. Holka už neřvala. Tak usnul.

V domě i v okolí se čile obchodovalo. Občas byl dvůr zastavěn bednami, na kterých se rozvalovalo pět šest statných chlápků. Jejich křiklavé, rádoby elegantní oblečení tu bylo nápadné. Ale vypité ksichty, svalnaté paže a bachory deroucí se z bílých umělohmotných košil je usvědčovaly z příslušnosti k místnímu podsvětí. S policajty na ulici si tykali. Ženské z pavlače, utahané neforemné báby, které trávil život ve fabrikách a ve frontách, na ně vesele pokřikovaly a zvaly je na pivo.

Jsem v obklíčení, napadlo Jateka. Co s nima maj ty báby... sou to jejich mámy, uklidni se, říkal si.

Na chodbách domu se snažil chovat zdvořile a vždy první pozdravil. Udiveně a s nedůvěrou se po něm ohlíželi.

Kdokoli z galerky může vykopnout mé dveře a jen tak z legrace mi slápnout do ksichtu. Můžou si myslet, že jsem špicl, nebo zvěd od konkurence, nebo prostě cvok.

Jednou si na schodišti všiml cákanců krve. Chtěl se vyhnout, ale zjistil, že se otrěl o stěnu. Tam byla krev taky. Jednou otevřel domovní dveře, vyběhl z nich chlápek s nožem v ruce. Vrazil do Jateka, vyrazil mu papírovou tašku s nákupem, třískla o schod,

lahve se rozbily. Někdy ho v noci probudily výkřiky, sousedi se rvali, nebo slavili, nebo obojí. Moc toho nenaspal. Báł se prášků, ale brzy přišel na to, že po několika pivech spát může. Než usnul, alkohol mu měnil optiku, hluk ze dvora, bouchání dveří a nářávky zněly jak z jiného, vedlejšího světa.

K jídlu měl zásobu laciných vojenských konzerv. Koupil je v baráku, samozřejmě. Občas mu bylo špatně od žaludku. Práce v kotelně ho vysilovala. Jednou se mu potkan ve sklepení zakousl do holinky, přerazil mu lopatou páteř a rozbil hlavu. Druhý den mršinu nenašel. Odtáhli ho ostatní, nebo to byla halucinace? Není už čas vrátit se ke knihám? Ale kam? Jak? Nejsem v pasti? Mám si snad najít jiný zaměstnání a bydlení? Jak? Kde?

Pokud Jatek potkal někoho ze známých, skončili u piva. Kde ses zakopal? říkali kamarádi. Kde seš? Votravujou tě policajti?

Tou dobou bylo hodně zatčených. I mezi jeho známými. Většinou je brzy propouštěli. Mocní ztráceli sebedůvěru, přibývalo brutality. Ve fabrice se povídalo, že jednoho z úředníků chytli na demonstraci, odvezli ho za Prahu do lesa a tam ho zbili. Jatek tomu věřil, v hospodě potkal Čápa, toho policajti zkopali do hlavy. Mítlina bratrance zabili. Vojáci ho střelili na hranicích, odvěkli uprchlíka ze země nikoho a nechali ho vykrváčet v českém lese. Mezi lidmi se šušovalo, že zas začnou procesy.

Dělníci u kotlů z toho měli srandu. Měli tam ve sklepení dvě kočky, říkali jim Líza a Mao. To byly obří kočky, zabijáci, prý byly tak velké díky hormonovým injekcím. Byli to mutanti, zabíjeli potkany. Mao měl jen jedno oko, místo druhého měl hlubokou jizvu, lysina po té staré ráně se kočce táhla k čelu. Jatek už věděl, co dělá s jejich koťatama.

Někdy v noci, když měl službu sám, vylezl na plošinu a naházel k tunelu kousky salámu, potkani se začali rojit. Už to znal, nejdřív skočil Mao a pak Líza a zabíjeli. Nechápal, že se potkani nechaj vždy napadnout. Možná jim je to jedno, říkal si. Možná vědět, že to vždycky někdo z nich odnese. Ostatní se ale zatím

nažerou, říkal si, vyšel ven z polotmy a vedra, stál na dvoře fabriky mezi haldama uhlí a železem, mezi haldama šrotu. Chtěl se vrátit, až tam kočky nebudou. Zdvihl hlavu, byl nad ním měsíc, v kalný září bylo ticho.

Jednou u křižovatky potkal Nicmoc, vezla kočárek. Pod mimikem měla haldu letáků, pár mu jich dala. Škodolibě je nastrkal do schránky domu, kde bydlel. V hospodě v televizi viděl demonstrace. Tam se občas vydal, do hospody na kopci. Karla se k němu nahnula přes stůl a šeptla: Kratas je v ilegalitě! Skrejvá se v Polsku! Ale nikomu to neříkej, je to tajný... kolovaly nejrůznější zvěsti... hele, jen se zabydlím, vzpamatuju a ihned přiložím ruku k dílu, vykládal Jatek kamarádům... stál na Uhelném trhu, pod lešením, a někde vysoko někdo něco snad... vykřikl, na stánky se začaly jak obří vločky snášet kusy papíru, letáky... ulice byla hned plná fízlů, někdo někde prchal, dral se davem, byla slyšet píšťalka a hned další, hvízd splýval, Jatek ucuk před chlapem, co po něm natahoval ruce, prosmyk se průjezdem... jen se zabydlím a přídu na obvyklý místa, zabezpečoval Jatek kámoše v hospodě... ale dneska už du, protože dělám! Ty děláš? No jo.

Ale jednoho dne do práce chodit přestal. Peníze mu mohly na čas vystačit. Dokumenty měl zatím taky v pořádku. Jednou ráno se z postele prostě nezvedl. V polospánku mrštil budíkem o zeď a probudil se za dva dny.

Blížila se zima. Potřeboval do sklepa složit uhlí, ale někdo z nájemníků vyházel jeho krámy ven do sklepní vody a dal na dveře svůj zámek. Jatek vzal sekeru na štípání dříví. Tu měl pod postelí. Když šel po schodech do sklepa, pevně topůrko v dlani a na jeho konci studený nahý kov, nepřipadal si špatně. Zámek urazil, nechal ho válet ve sklepě a dal na dveře svůj. Byl už na schodech, ale vrátil se. Kopl do cizího zámku na špinavé podlaže a pak do něj mlátil tupým koncem sekery tak dlouho, až z něj byl jen beztvářý kus železa. Nechal ho tam ležet všem na očích.

Na pavlači stála mladá žena. Nikdy předtím ji neviděl. Byla to Ljuba.

Dete za mnou? zeptal se.

Jsme přece sousedi, odpověděla.

Vy ste tu místo Machatovejch? zaradoval se.

Ale ne, usmála se. Jsme sousedi z druhý strany.

Podte dál. Jestli chcete, řekl Jatek.

Hm, řekla. Koukala z pavlače, dvůr byl prázdný. Jeho špinavý vařák ani sekera jí nestály za pohled. Zapálila si, potáhla z cigarety. Měla rudě namalovaná ústa. Dlouhý černý vlasy měla svázaný do uzle. V masivní černý sponce. Na každým prstu měla prsteny. Jeden stříbrnej kroužek byl pavouk s očima. Ty prsteny i sponku, těžký barbarský ozdoby, nosila, zdálo se mu, s lehkostí. Její vlasy vypadaly hustý a drsný. Chtěl se jich dotknout.

Dozvěděl se, že stařena, která bydlela vedle něj, nedávno zemřela. Jatek ji někdy slyšel kašlat. Ty jejich jednopokojový díry vznikly rozdělením jednoho bytu. Rudý gardy vystěhovaly buržoazii a prostorný měšťanský byty byly přehrazený příčkama. Prostě se zazdily dveře a nastěhovala chudina. Kdysi. Tehdá.

Vůbec sem o tom nevěděl, řekl a chystal vařič. Že umřela. Dáte si čaj?

Nemáte něco k pití?

Pivo.

Počkejte, skočim pro koňak.

Jatek se mordoval s vařičem, odkud přišla? Co tu chce? Má bledej obličej... tady lidi od cizích zrovna nečekaj nic dobrýho, když už se jich zrovna neboje. Chtěl trochu uklidit, ale nemělo to smysl. Šaty naházal pod postel, knížky na skříň. Pár jich tam přece ještě měl.

Vy uklízíte? Vešla dovnitř i se sklenicema.

Dozvěděl se, že její rodina domy v téhle ulici kdysi vlastnila. Nechali jim jenom tenhle rozdělený byt.

Tady vždy bydlel podnájemník dosazený ONV, zadupala podpatkem na podlahu. Jak jste se sem dostal vy?

Najednou jsem neměl kde bydlet. Dali mi to. Díky psychiatrům.

Potíže?

Ale ne.

Ona odešla od manžela, vyprávěla, ale teď, když se byt uvolnil, se hodlá nastěhovat. Papíry na to má.

Kdy ta pani umřela? optal se Jatek.

Ležela tam mrtvá několik dní. Dneska ji vynesli.

Cože? Ani nesmrděla. Nebo mám rýmu, řekl Jatek.

Byla to moje matka. Ale nestýkaly jsme se.

Upřímnou soustrast, řekl.

Vážně jsme se léta neviděly, sáhla si na srdce, nic mi její smrt neříká. Možná to budu cítit později.

Pokud později něco cítila, neřekla mu o tom. Všiml si, že nechala byt vymalovat. Cítil to i ve své díře, nabílenou omítku.

Někdy v noci stál u zazděných dveří a nemohl uvěřit tomu, že tam spí mladá žena. Takováhle mladá žena. Potkávali se na chodbě. Často nosila vlasy v uzlu.

Někdy se spolu zastavili.

Tu noc vypukla na schodišti bitka. Hádavé hlasy přehlušoval ženský jekot. Jatek v polospánku uslyšel tukání do zazděných dveří. Ljuba mu dávala znamení klouby prstů. Neznělo to nějak poplašeně, spíš pobaveně. Může tak znít klepání? Taky zafukal. Pak slyšel její hlas.

Spíš? řekla.

Ne. Nemůžu spát.

Nemusíš mluvit tak nahlas. Přidě ke mně, znělo to, jako by měl její rty u ucha.

Tou dobou to šlo s Jatekem z kopce. Míval hrůzu z policie, protože už neměl doklady na trvalé zaměstnání. Za to ho mohli zavřít zcela legálně. Po ulicích chodil většinou v montérkách. To

bylo, a nejen podle něj, nejlepší maskování. Svým přátelům se vyhýbal, nechodil na demonstrace. Do hospody na kopci, kde jednou jen tak tak utekl při razii, se už neodvažoval chodit. Zajímala ho jeho nová sousedka, Ljuba, a ze všeho nejmíň by si teď přál jít sedět za příživnictví.

Noc s Ljubou a to, co potom následovalo, muselo padnout z nebe.

Tehdy se snažil chodit po chodbách domu jako stín. Z nárazek trafikanta poznal, že sousedé vědí, že nepracuje. Měl paranoidní strach z toho, že ho mají za fízla. Zároveň se bál udání a děsil se tajných. Málokdy chodil ven. Prodavačka v obchodě v ulici se ho vypyťovala, kde bydlí. Začala mu nadbíhat, dávala mu do sáček s rohlíky drahé sýry, které měla pod pultem. Musel je platit. Machata, u kterého kupoval cigarety, s nimi třískal o stůl a nevracel drobné. Nedokázal ho upomínat. Baby v domě neodpovídaly na pozdrav a dávaly se po něm úkosem.

Když ležel ve svém brlohu, zkoušel číst. Ale písmena spolu vedla bitvu. Děj, který se snažil sledovat v knize, se splétal s postavami a příběhy v jeho hlavě. A nemělo to smysl.

Pokouší se snad o mne šílenství? říkal si někdy k ránu. Zkoušel se uklidnit a zhluboka dýchal... a někdy zas cvičil tak zběsile, že vyčerpáním padl na podlahu.

Tehdy otevřel dveře jejího bytu a viděl, že leží v posteli. Hluk na chodbě se vzdaloval, až ustal docela.

Možná se jeho mánie a její osamělost (nikdo za ní nechodil) slily do jednoho těla. Tomu, co říkal, asi rozuměla, skoro neodpovídala. Ale moc toho nenamluvili. K ránu si ustlali na zemi, aby měli víc místa.

Nemusíš mi to věřit, řekla. Ale když si přišel, ještě sem asi spala. A zdálo se mi, že mi vcházíš do snu, a pak si najednou byl u mě.

Vždyť sme na sebe fukali. Díky za to, řekl jí.

Cože?

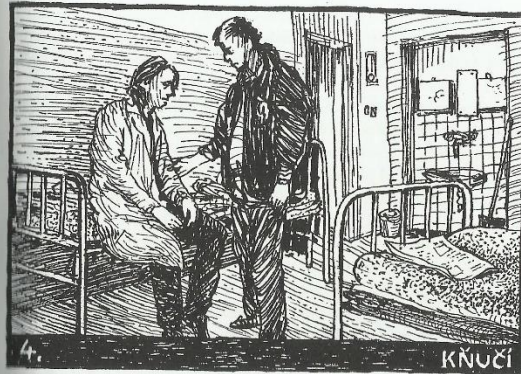
No asi ses lekla tý rvačky, toho řevu venku.

Jaký rvačky? O čem to mluvíš?

Aha. Možná sem spal já. To je jedno.

Jo, teď už je to jedno, řekla.

Ljuba, říkal si tehdy v noci její jméno pořád dokola. Ljuba, Ljuba... Ljuba, říkal si to jméno pořád, opakoval ho jak zaklínadlo, jak upomínku na něco, co už je tajemně a hluboko v něm, jako rébus, jako donekonečna se opakující otázku. Kdyby ale v tu chvíli dostal odpověď od kohokoli, byla by mu lhostejná.

Od dob té památné noci a dní poté, co rozebrali cihly podél zazděných dveří, uteklo pár let a Jatek teď sedí na lavici, co nejdál od okna, a když už po něm mrkne, tak jen zlehka klouzne okem po jinovatce, protože se bojí, aby neviděl krev. Krev padající z mraků. A je ráno. Je ráno v blázinci.

Je ráno a překulí se i dopoledne, jen tak bez děje, a Jatek se šourá a mhouří oči a jen jednou jakžtakž zahudrá, skoro až promluví, to když potká doktora... někde si sedne a nemluví, chvílema pokradmu studuje části svého těla, tenhle loket, tohle koleno, ruka, nevnímá je jako části svého těla, spíš jako něco na obraze, a je v tom dost chladu, ale pořád je to lepší než od těchhle věcí zdvihnout hlavu nahoru, protože nebe... pak sedí u oběda a služba před něj, jakož i před většinu ostatních, stává buchtičky se šodó, vyměň, šeptá Jatekovi jakejsi zuřivej hlas z vnějšího světa, vyměň, pičo!, talíř je Jatekovi odebrán, majitel

5. Translatološka analiza prijevoda

5.1. Prevođenje književnoga naslova

Naslov je idejni ključ djela, izraz zamisli cijele knjige, on nam daje smjernice za razumijevanje djela ili nas pak zbunjuje i navodi na krivu stopu.⁹ Stoga pri prevođenju naslova u obzir treba uzeti cijeli tekst izvornika, kao i cijeli tekst prijevoda. Na taj bi se način izbjegle pogreške koje nastaju, primjerice, prilikom izrađivanja bibliografskih zapisa, kada se naslov djela prevodi doslovno, najčešće po principu „riječ-za-riječ“ te bez poznavanja djela. Kod prevođenja naslova trebalo bi se držati sljedećega načela: odnosi u kojima sudjeluje naslov prijevoda u vlastitoj kulturi – odnos prema ostatku teksta, odnos prema sudionicima komunikacije (čitateljima) te odnos prema drugim naslovima, trebao bi biti jednak odnosima u kojima sudjeluje naslov izvornika.¹⁰ Ovo načelo ističe razliku u društvenoj svijesti – kod čitatelja ishodišnog jezika određeni naslov može stvoriti konkretnu predodžbu, izazvati emocije, pobuditi interes dok čitatelja prijevoda isti taj isti naslov može ostaviti ravnodušnim te bez ikakve predodžbe o čemu bi djelo moglo biti. Ovo je čest problem kada se u naslovu književnoga djela pojave realije, pojmovi specifični za pojedinu kulturu. Na taj problem naišli smo i mi prilikom prevođenja naslova ovoga romana.

Češki naslov ovoga djela glasi *Anděl* te se naizgled može vrlo jednostavno prevesti kao *Anđeo*. Međutim, *anděl* je osim krilatoga Božjeg glasnika s aureolom i u dugoj bijeloj haljini, naziv za mjesto gdje se odvija radnja ovoga romana, poznato raskrižje i postaja metroa u praškoj četvrti Smíchov. Postavlja se pitanje trebamo li prevesti naziv lokaliteta (*Anđeo*, *Anděl*), trebamo li u nazivu ostaviti hrvatskom čitatelju nepoznat glas *ě* kojeg vjerojatno neće znati pročitati niti izgovoriti, treba li u naslovu objasniti da se radi o postaji i raskrižju (*Stanica Anděl*, *Postaja metroa Anđeo*, *Raskrižje Anđeo*, *Na raskrižju Anđeo*) ili potpuno izbjeci nepoznat strani naziv (*Na raskrižju*). Pogledajmo kako je ovaj problem riješen u prijevodima na druge jezike. Engleski prijevod glasi *Angel Station*, njemački *Engel Exit*, francuski *Ange exit*, a turski *Andel*. U posljednjem rješenju turski čitatelj iz samoga naslova ne dobiva informaciju o sakralnom biću jer

⁹ Levý, Jiří. *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1982. Str. 161.

¹⁰ Mareš, Petr. *O překládání titulu filmového díla*. // Naše řeč 65, 3(1982), 128-144. Dostupno na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6330> (19.6.2019.)

riječ „anđel“ u turskom ne predstavlja ništa doli transkript češkoga naziva lokaliteta. Zanimljivo je rješenje u njemačkom i francuskom gdje je preuzeta sintagma koja se u romanu često ponavlja, a koja sadržava konkretno značenje – izlaz iz metroa, te simboličko značenje – izlaz iz situacije u kojoj se našao glavni junak.

Promotrimo funkciju ovoga naslova. Sagledavši cijeli tekst jasno je da se radi o simboličnom naslovu. Topol se poigrava s visokim i niskim, sakralnim i izrazito zemaljskim spajajući sliku božanskoga bića i prljavoga, bučnoga raskrižja na praškoj periferiji. Ni češkome čitatelju iz samoga naslova nije jasno radi li se o prvome ili drugome, vjerojatno je da će zamisliti anđela. Već na prvim stranicama saznajemo da se radnja odvija na raskrižju Anđeo, a malo poslije da je upravo zbog anđela i dobilo to ime. Cijelo djelo prožeto je biblijskim motivima, ali i motivima praške periferije, pa stoga dvosmislenost naslova ne treba svoditi na samo jedno značenje isticanjem da se radi o nazivu lokaliteta. Želeći sačuvati aforističnost konstrukcije, slikovitost i simboliku,¹¹ odlučili smo se za naslov *Anđeo*.

5.2. Čuvanje autorova stila

Slovník české literatury po roce 1945 Topolovo pjesničko i prozno stvaralaštvo opisuje sljedećim riječima:

„Za Topolovo pjesničko i prozno stvaralaštvo od početka je karakterističan autorov doživljaj dezintegracije svijeta iz kojega proizlazi stvaranje iskaza kao kaleidoskopske kumulacije fragmenata, pojedinih situacija ili scena – motive, likove i događaje Topol pritom oblikuje pomoću niza nepotpunih osobina. Autorski jezik često crpi iz općečeškoga jezika uz primjesu vulgarnih izraza, a na kaos svijeta reagira i iskrivljavanjem ustaljenih sintaktičkih veza.“¹²

Književnoumjetnički stil, koji karakteriziraju bogatstvo riječi, slikovitost te ritmičnost, kod Topola je protkan mnoštvom elemenata razgovornoga stila na leksičkoj, morfološkoj, fonološkoj i sintaktičkoj razini. Najuočljivija obilježja Topolove proze, ali i poezije, učestali su ekspresivni

¹¹ Levý, Jiří. *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1982. Str. 158.

¹² *Slovník české literatury po roce 1945. Jáchym Topol*. Dostupno na: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=881> (19.6.2019.)

izrazi, poigravanje jezikom, hektičnost i spontanost pripovijedanja. Djela su pisana općečeškim jezikom, a nalazimo i mnoštvo izraza iz slenga i argoa.

U romanu *Andeo* pripovjedač je u trećem licu, no možda je i sudionik događaja o kojima govori. Njegova subjektivnost i emocionalnost vidljivi su u oštrim prijelazima s neutralnih opisa na izrazito ekspresivan izričaj. Sintaksom i izborom leksika dočarava nam kaos u društvu i kaos u pojedincu koji se nije snašao u novim, slobodnim vremenima.

Ovakav specifičan stil bilo je potrebno prenijeti u kontekst hrvatskog jezika i kod čitatelja hrvatskog prijevoda stvoriti isti umjetnički doživljaj kao što ga je stvorilo izvorno djelo kod čeških čitatelja. U nastavku rada posvetit ćemo se prevođenju leksika koji doprinosi estetskoj funkciji djela, posebice igri riječima, interjekcijama i autorskim neologizmima, te problemima prevođenja u području ekspresivne sintakse.

5.2.1. Izbor riječi

Levý u svojoj *Umjetnosti prevođenja* govori o stilskom pogoršanju teksta do kojega dolazi kada prevoditelj ne posvećuje dovoljnu pažnju izboru riječi te odabere onu riječ koja ima manje umjetničko djelovanje na čitatelja. Kao tri tipa leksičkog osiromašenja navodi upotrebu općeg umjesto preciznog pojma, upotrebu stilski neutralne umjesto emocionalno obojene riječi te nedovoljno iskorištavanje sinonimije.¹³ Prevoditelj bi u tekst prijevoda trebao nastojati uvesti supstitute i ekvivalente koji imaju jednaku funkciju i efektivnost kao u jeziku originala.¹⁴

Vodeći računa o preciznosti izraza i poštujući autorovo bogatstvo izraza nastojali smo pronaći odgovarajuće ekvivalente u hrvatskom jeziku za izraze koji označavaju istu stvar ili pojavu. Tako smo četiri izraza za neugodan miris upotrijebljena u samo jednoj rečenici preveli na sljedeći način: stilski neutralne izraze *puch* kao *zadah*, *pach* kao *vonj*, *zápach* kao *zapah* te emocionalno obojen izraz *smrad* kao *smrad*. Isto tako, na mjestima gdje je to bilo moguće sačuvali smo glasovna ponavljanja koja određuju ritam teksta. Kao primjer navodimo glagole *uhýbat* (hrv. *izmicati*, *skretati*) i *hýbat se* (hrv. *micati se*, *gibati se*, *kretati se*) koji su prevedeni kao *skretati* i

¹³ Levý, Jiří. *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1982. Str. 139.

¹⁴ Ibid. Str. 11.

kretati se. Češka rečenica glasi: „[...] *tenhle pach mezi těmi ostatními kličkoval, uhýbal, ten se hýbal [...]*“, a hrvatski prijevod: „[...] *taj je vonj među ostalima vijugao, skretao, kretao se [...]*“.

Kako ne bi došlo do drugog tipa leksičkog osiromašenja teksta, nastojali smo stilsku obilježnost riječi izvornika zadržati i u prijevodu. Prema Katnić-Bakaršić ekspresivni su leksemi od izuzetnog značaja u književnom tekstu jer „*ako se markirani leksem zamijeni nemarkiranim, gubi se efekt intenzifikacije subjektivnog stava govornog lica, a još više svojevrsna igra, želja za oneobičavanjem iskaza koja je veoma zastupljena i u razgovornom stilu.*“¹⁵ Leksemi razgovornoga i nestandardnoga jezika socijalno su markirani, no njima ćemo pažnju posvetiti u poglavlju „Prevođenje nestandardnih jezičnih oblika“. U nastavku rada navest ćemo nekoliko ekspresivnih izraza koje *Slovník spisovného jazyka českého* (u nastavku samo SSJČ) definira kao općenito ekspresivne ili pak precizira ekspresivnost određujući ih kao pejorative (pejor.), pogrдне riječi (hanl.) ili grube riječi (zhrub.). Pejorativi su u rječniku shvaćeni kao izrazi čija ekspresivnost proizlazi iz njihova leksičkog značenja, a pogrдне riječi kao leksik koji u konkretnoj situaciji ima negativno značenje.¹⁶ Definirajući hrvatske ekspresivne lekseme oslanjali smo se na *Hrvatski jezični portal* koji termine pejorativ, pogrдне i grube riječi smatra sinonimima te ih sve označava skraćenicom „pejor.“. Nakon toga posvetit ćemo se interjekcijama, igri riječima i autorskim neologizmima koji doprinose ekspresivnosti izražaja.

Ekspresivnost izraza počiva na neuobičajenom, neočekivanom i začudnom efektu kojeg smo u prijevodu nastojali zadržati. Za brojne ekspresivne lekseme nije bilo poteškoća u pronalaženju hrvatskog ekvivalenta. Tako je ekspresivni izraz za neiskusnog mladića *mličňák* preveden prenesenim značenjem *žutokljunac*, pogrдни izraz za lošeg novinara *pisálek* pejorativom *piskaralo*, grube riječi *teplouš* i *mrcha* pejorativima *peder* i *kučka*, izraz za osobu koja previše govori *žvanil* preveden je kao *brbljavac*, a izraz *ani neceknout* izrazom *ni zucnuti*. Međutim, za neke ekspresivne izraze nismo pronašli odgovarajuće ekvivalente, stoga smo ih morali prevesti

¹⁵ Katnić-Bakaršić (2007: 220), citirano u: Mujagić, Mersina. *Inherentno ekspresivna leksika u Andrićevim Znakovima*, 2016. Dostupno na:

https://www.researchgate.net/publication/312040943_Inherentno_ekspresivna_leksika_u_Andricevim_Znakovima (19.6.2019.)

¹⁶ Hradilová, Darina. *Funkční aspekty lexikální expresivity v současné češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. Str. 97.

definicijom, parafrazom ili neutralnom riječi, a ekspresivnost kompenzirati na drugim mjestima u rečenici. Tako smo riječ *prášil* preveli kratkom definicijom kao *pripovjedač lovačkih priča*, a izraz *pripovjedač* u ovom kontekstu zbog ironičnog tona postaje ekspresivan. Ekspresivan izraz *nespavec* označava čovjeka koji trpi od besanice. U hrvatskom jeziku nemamo izraz za osobu koja pati od ovog problema pa je izraz *nespavci* preveden objašnjenjem *oni koji su patili od nesanice*. Pojedine češke lekseme koji su ekspresivni po tvorbi riječi (*chlápek, auťák*) preveli smo razgovornim izrazima (*tip, auto*).

Vulgarizmi su riječi koje označavaju predmet ili proces iz sfere društvenih tabua, a njihova bi se upotreba trebala izbjegavati u pristojnoj komunikaciji jer se mogu zamijeniti riječju iz standardnoga jezika.¹⁷ Upotrebom vulgarizama autor, pripovjedač ili glavni lik izražavaju gnušanje nad svojom okolinom i situacijom u kojoj se nalaze. U prva tri odlomka romana pojavljuje se nekoliko vulgarizama od kojih ćemo izdvojiti glagole *srát* i *píchat*. Vulgarizam *srát* pojavljuje se tijekom opisa kažnjavanja pacijenata u ludnici upotrebom struje:

*[...] od zaražení vycházek až po karatelské řeči čpící přepálenou elektrodou, když do tebe sám pan primář sere elektrinu [...]*¹⁸

Prijevod: *[...] od zabrane izlazaka pa sve do prekoravanja koja su mirisala na pregorjelu elektrodu dok te gospodin primarijus osobno roka strujom [...]*

Glagol *srát* vulgarizam je koji, jednako kao i u hrvatskome jeziku, znači prazniti crijeva. Međutim, u ovome tekstu pojavljuje se uz prijedlog *do* što nismo pronašli ni u jednom rječniku ili pretražujući internet. Izgleda da je pripovjedač u nedostatku boljeg izraza tijekom spontanog pripovijedanja upotrijebio vulgarizam *srát*. Doslovno bismo to mogli prevesti kao *sere u tebe struju*. No vulgarizam *srát* u češkome jeziku se koristi i za izricanje mnogih negativnih stavova prema nečemu. U hrvatskome jeziku se za izricanje negativnih stavova prema određenim pojavama češće koriste vulgarizmi iz seksualne sfere, dok su u češkome rašireniji oni povezani s izlučivanjem. Ipak, u ovom kontekstu prevesti *srát* primjerice vulgarizmom *jebati* zvuči puno grublje nego što je to u izvorniku. Stoga smo se odlučili za žargonizam *rokati* koji ima široko

¹⁷ Badurina, L.; Pranjković, I. *Jezična i pragmatična obilježja psovke*. // *Romanoslavica* 52, 2(2016), 227-235. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/859758.Badurina_Pranjkovi_Psovka_Romanoslavica_LII-2.pdf (19.6.2019.)

¹⁸ Topol, Jáchym. *Anděl*. Praha: Torst, 2017. Str. 16.

značenje, a jedno od njih je nanositi nagle promjene na nekome ili nečemu. Tako je izraz *sere do tebe elektrinu* preveden kao *roka te strujom*.

Sljedeći vulgarizam nalazimo u rečenici:

[...] *chlap, co píchal kozu, chodil z rohu do rohu* [...] ¹⁹

Prijevod: [...] *tip koji je povalio kozu hodao je od ugla do ugla* [...]

Glagol *píchat* u književnom jeziku znači bosti, a njegovo vulgarno značenje je spolno općiti. Ovdje je bilo važno procijeniti intenzitet vulgarizma. U češkome jeziku postoje i grublji izrazi za spolno općenje kao što su *jebat, mrdat, prcat, šoustat, šukat* itd. Iz tog razloga *píchat* nismo preveli kao *jebati*, iako je to izraz koji nam prvi pada na pamet s obzirom na to da je najrašireniji. Umjesto toga preveli smo ga žargonizmom *povaliti* pri čemu smo promijenili vid glagola, no procijenili smo da taj detalj nije toliko važan. Zanimljivo je spomenuti da se i u ovoj rečenici autor igra s dvostrukim značenjem riječi. Radi se o riječi *roh* koja znači ugao, ali se ovdje može odnositi i na kozje rogove. Nažalost, igra riječi u prijevodu se morala izgubiti te je u hrvatski preneseno samo jedno značenje.

5.2.1.1. Interjekcije

Jednu od poteškoća prevoditelju predstavljaju onomatopejski izrazi jer se u različitim jezicima zvukovi različito percipiraju i glasovno oponašaju.²⁰ Razlikujemo tri tipa onomatopejskih izraza: interjekcije, onomatopejske riječi i pjesničke onomatopeje. U nastavku ćemo pažnju posvetiti prevođenju interjekcija, uzvika stvorenih izravnim glasovnim oponašanjem šumova, krikova i drugih zvukova koji okružuju čovjeka.²¹ U romanu *Andeo* susreli smo se s dvije skupine interjekcija: oponašanje zvuka padanja kapljica krvi s neba *káp, kap, kráp* koje smo preveli kao *kap, kap, kap* te kod opisivanja zvuka bolničkih šlapa na linoleumu *plesk, plesk a plác* što smo preveli kao *šljap, šljap i pljas*. U češkome jeziku interjekcije *káp, kap, kráp* koriste se za predočavanje zvuka kapljica koje padaju, stoga smo ih zamijenili odgovarajućom hrvatskom interjekcijom *kap*. Prema SSJČ češka interjekcija *plác* koristi se za dočaravanje zvuka lakog

¹⁹ Ibid.

²⁰ Bagić, Krešimir. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga, 2015. Str. 212.

²¹ Ibid. Str. 211.

udarca, *plesk* označava zvuk šljapkanja, no može označavati i lak udarac. U hrvatskom se jeziku za opisivanje hodanja na način da se noge nespretno i ružno vuku, bez dizanja stopala u hodu (kao kad papuče spadaju s nogu) koristi glagol *šljapati* ili *šljaphati*. Njegovo drugo značenje je hodati po blatu i sl. (predodžba da se pri tome čuje *šljap*). *Pljas* se koristi za predočavanje zvuka koji se čuje pri naglom udarcu ili padu čega vrlo mekog.²² Iako *plác* i *pljas* nisu semantički ekvivalenti, ovdje nam je važnije bilo zadržati akustički dojam koji je u originalu postignut ponavljanjima glasovne skupine *pl* te tako u hrvatskom prijevodu imamo ponavljanje glasova *p* i *lj* (*šljap, šljap i pljas*).

5.2.1.2. Igra riječima

Sljedeći problem bio je prevesti autorove igre riječima, utemeljene na „*zvukovnom ili smisaonom poigravanju jezikom*“²³. U slučaju da igru riječi nije moguće prevesti na ciljani jezik, Levý ističe kako je potrebno procijeniti koje osobitosti originala su važnije i treba ih zadržati, a koje se mogu zanemariti. Tako je u nekim slučajevima moguće žrtvovati samu igru riječi ili pak žrtvovati sadržaj njezinih elemenata (verbalno značenje, s odstupanjima u detaljima).²⁴ Primjer igre riječima koju smo morali žrtvovati pronalazimo u sljedećoj rečenici:

*[...] pyšný předsevzetí, který, aniž o tom věděl, sdílel přibližně se 70 procentama trubek, hadic, troskek a ostatních pacientů [...]*²⁵

Prijevod: *[...] ali ponosnu odluku, iako to nije znao, dijelio je s približno sedamdeset posto budala, Cigana, ruševina i ostalih pacijenata [...]*

Ovdje se radi o igri riječima ostvarenoj „*kombinacijama pravoga i prenesenoga značenja*“²⁶. *Trubka*, *hadice* i *troska* označavaju materijalne stvari, ali i ljude. *Trubka* u književnom jeziku može označavati cijev, a u slengu budalu. *Troska* može biti ostatak srušene građevine ili u prenesenom smislu fizički i duhovno oronula osoba. Riječ *hadice* u češkom književnom jeziku označava cjevčicu, crijevo, šmrk; zlu i podmuklu osobu (u hrv. *zmija, guja*), a

²² Hrvatski jezični portal. <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

²³ Bagić, Krešimir. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga, 2015. Str. 152.

²⁴ Levý, Jiří. *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1982. Str. 124.

²⁵ Topol, Jáchym. *Anděl*. Praha: Torst, 2017. Str. 14.

²⁶ Bagić, Krešimir. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga, 2015. Str. 154.

u slengu pripadnika romske zajednice (hrv. razg. *Ciganin*). Topol se ovdje igra s dvostrukim značenjem riječi *trubky*, *hadice* (hrv. *cijevi*, *cjevčice*) koje u kombinaciji zvuče kao asortiman određene trgovine, no iz konteksta vidimo da se odnosi na ljude. Budući da u hrvatskom jeziku nikako nismo uspjeli sačuvati ovu igru riječima, odlučili smo čitatelju prenijeti informaciju s kim je glavni lik dijelio bolničke prostorije, tj. odabrali smo riječi koje označavaju ljude. Problem nam je predstavljala riječ *hadice* koja u tom kontekstu može biti prevedena kao *zmija* ili *Ciganin*. Umberto Eco ističe kako „*prijevod ne ovisi samo o jezičnom kontekstu, nego i o nečemu što je izvan teksta, i što ćemo nazvati informacijom o svijetu [...]*“.²⁷ Čitajući intervju s Jáchymom Topolom o njegovu boravku u psihijatrijskoj bolnici Bohnice, saznajemo da je boravak ondje bio način da se izbjegne odlazak u vojsku (dobivanjem tzv. plave knjižice) i uz to dobije financijska pomoć.²⁸ Zbog nepovoljnog položaja Roma tijekom služenja vojnog roka u Čehoslovačkoj,²⁹ možemo pretpostaviti da je velik broj njih pokušavao izbjeci službu na sve načine, između ostaloga, i odlaskom u Bohnice. Osim toga, visok iznos financijske pomoći mnogima je zasigurno bio privlačan.³⁰ Naravno, ovdje se radi samo o pretpostavkama, no u nedostatku odgovarajućih tragova prijevod se mora osloniti na pretpostavke, a prevoditelj u tom slučaju mora izabrati „*najvjerojatnije, najrazumnije i najrelevantnije značenje ili smisao u tom kontekstu i u tom mogućem svijetu.*“³¹

Original: *Dávali mu jinou chemii. Budil se s výkřikama, budil ostatní, rušil. Až injekce bodily. A on se konečně mohl nořit do snů.*³²

Prijevod: *Davali su mu drugu kemiju. Budio se vrišteći, budio je ostale, uznemiravao ih. Sve dok nisu pomogle injekcije. I on je napokon mogao utonut u snove.*

²⁷ Eco, Umberto. *Otprilike isto – iskustva prevođenja*. Zagreb: Algoritam, 2006. Str. 31.

²⁸ Jáchym Topol. Oficiální stránka prozaika, publicisty a básníka. *Výstup Jižní věží*. Dostupno na: <https://jachymtopol.cz/vystup-jizni-vezi/> (19.6.2019.)

²⁹ *Základní vojenská služba v letech 1945 - 2003 ve vzpomínkách pamětníků*. Veselovská, Eliška. Dostupno na: https://is.muni.cz/th/r7sao/WEB_verze.pdf (Str. 16) (19.6.2019.)

³⁰ Jáchym Topol. Oficiální stránka prozaika, publicisty a básníka. *Výstup Jižní věží*. Dostupno na: <https://jachymtopol.cz/vystup-jizni-vezi/> (19.6.2019.)

³¹ Eco, Umberto. *Otprilike isto – iskustva prevođenja*. Zagreb: Algoritam, 2006. Str. 42, 43.

³² Topol, Jáchym. *Anděl*. Praha: Torst, 2017. Str. 13.

I u ovom primjeru Topol se poigrava s dvostrukim značenjem riječi. Glagol *bodnout* u književnom jeziku znači *ubosti*, a kao općečeški ekspresivni izraz ima značenje *dobro doći, koristiti, pomoći*. Prijevod „*sve dok nisu ubole injekcije*“ zvučao bi čudno jer u hrvatskom jeziku glagol *ubosti* u ovom slučaju čitatelj može shvatiti samo doslovno. Stoga smo glagol *bodnout* odlučili prevesti njegovim prenesenim značenjem pri čemu se ponovno izgubila igra riječima.

5.2.1.3. Autorski neologizmi

Sljedeća jezična specifičnost na koju nailazimo u romanu *Andeo* su hapaksi, okazionalizmi ili prigodnice. Prema V. Muhvić-Dimanovski navedeni termini u hrvatskome jeziku označavaju neologizme upotrijebljene samo jednom kod pojedinoga pisca, a njihova je funkcija ponajprije stilistička.³³ Bagić hapaks određuje kao posebnu vrstu neologizma koja se pojavljuje samo jedanput, ne ulazi u opću upotrebu, značenje mu je nesigurno, a može biti dubinski stilski biljeg teksta.³⁴ Nastojeći očuvati Topolov stil pisanja, stvarali smo prijevodne tvorenice pri čemu smo se držali istih tvorbenih načina. Tako smo Topolove hapakse *podjazykář* preveli kao *podjezičar*, *zďáblený* kao *povražen*, a *seznamovač* kao *upoznavač*. Problem nam je predstavljala autorova novotvorenica *rozmagorit* (*něco*) čiji je oblik izveden promjenom prefiksa glagolu *zmagorit* (*někoho*), a znači *izludjeti* (tj. *postati lud*) ili *izluditi* (*koga*). Navedeni češki glagol pripada slengu, no u hrvatskom jeziku nismo uspjeli pronaći njegovu razgovornu varijantu, stoga smo zadržali polazišni glagol *luditi*. Nakon toga bilo je potrebno pronaći prefiks. Uobičajeni prefiks *z-/ze-* iz glagola *zmagorit*, jednako kao i prefiks *roz(e)-*, označava svršenost radnje. Stoga je kod prevođenja bilo potrebno pronaći prefikse istoga značenja u hrvatskome jeziku. Prefiksi kojima se u hrvatskome jeziku označava dovođenje radnje do krajnje granice, do završetka su: *iz-/is-/iza-*, *na-*, *o-/ob-/op-*, *od-/ot-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *raz-/ras-/raš-/raza-*, *s-/sa-/z-* te *u-*. Kombinirajući navedene prefikse sa osnovom *luditi* u obzir smo uzeli sljedeće riječi: *izluditi*, *razluditi* i *sluditi*. Svi navedeni glagoli znače isto, međutim, glagol *razluditi* ne pronalazimo u rječnicima hrvatskoga jezika. Ovaj glagol nije općeprihvaćen, većini govornika hrvatskoga jezika vjerojatno zvuči neobično, no pronašli smo nekoliko primjera njegove upotrebe u značenju *izluditi*, *sluditi*. Tako prevođenjem

³³ Stilistika. *Okazionalizmi u hrvatskome publicističkom stilu*. Štebih Golub, Barbara. Dostupno na: <https://stilistika.org/stiloteka/rasprave/79-okazionalizmi-u-hrvatskome-publicistickom-stilu> (19.6.2019.)

³⁴ Bagić, Krešimir. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga, 2015. Str. 131.

Topolove novotvorenice *rozmagorit* glagolom *razluditi* nismo stvorili novu riječ, ali smo postigli efekt čuđenja te zadržali značenje.

Dakle, pri izboru riječi nastojali smo ne nanositi „štetu artizmu djela“³⁵ i ne birati riječi najopćenitijeg značenja, one apstraktne i manje efektne koje osiromašuju djelo.³⁶

5.2.2. Sintaksa

Prevoditelji proznih tekstova trude se stvoriti čitljive prijevode te, bojeći se izvještačenog efekta koji bi mogao nastati zbog prevelikog približavanja izvorniku, izbjegavaju sintaktičke strukture izvornog jezika. Pritom zaboravljaju da pojedinačne rečenice tvore strukturu djela pa mijenjanjem strukture rečenica mijenjaju i cijelo djelo.³⁷ Stoga prevoditelj ne bi trebao pojednostavljivati, uljepšavati, dotjerivati rečenice kako ne bi oslabio estetsku, a pojačao informacijsku funkciju djela.³⁸

Karakteristika prvog poglavlja romana *Andeo* upravo su duge i ponekad nejasne rečenice zbog spontanog pripovijedanja koje se približava struji svijesti. U samom početku autor navodi da „iskrivljenu priču iz ljetopisa pete četvrti“ doznajemo „iz usta smetenog pripovjedača, boležljivog lažljivca“, nastalu „u [njegovoj] bolesnoj mašti [...], taman je miješao priču, ljude i godine, sjedio je nad čašom u noćnom baru“.³⁹ Njegov ritam misli, digresije, prekidi, „zamuckivanje“ vidljivi su u mnoštvu trotočki kojima su odvojeni rečenični dijelovi. Osim toga, upravni govor te slobodni neupravni govor, koji se često pojavljuje kod glavnog lika, nisu vidljivo odvojeni interpunkcijskim znakovima od pripovjedačeva iskaza te dolazi do njihova stapanja, što stvara dodatne poteškoće pri čitanju i razumijevanju teksta. Ovakva sintaktička organizacija važna je u stvaranju cjelokupne atmosfere i ritma djela. Iz tog razloga u prijevodu smo zadržavali osobitosti Topolove sintakse te samo prilagodili redosljed rečeničnih dijelova češke rečenice uobičajenom hrvatskom redosljedu.

³⁵ Levý, Jiří. *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1982. Str. 130.

³⁶ Ibid. Str. 139.

³⁷ Bassnett, Susan. *Translation Studies*. London; New York: Routledge, 2004. Str. 115.

³⁸ Ibid. Str. 117.

³⁹ Topol, Jáchym. *Anděl*. Praha: Torst, 2017. Str. 7, 11.

Pripovijedanje u drugom i trećem poglavlju razlikuje se od onoga u prvome poglavlju. Ovdje prevladavaju kratke, samostalne rečenice, umetnute rečenice i brojne elipse. Ritam teksta ubrzavaju rečenice sklopljene nizanjem iako bi sadržajno mogle biti samostalne, dok kratke i eliptične rečenice usporavaju ritam i doprinose dramatičnosti radnje.

Original: *Pak se zdekoval. Vyrazil. Pryč ze svýho území. Ale rudý blesky si ho našly.*

*Tady si zvykl nechodit k okenním mřížím, ani když je potáhla jinovatka mapama arktiky a zakryla nebe, vidění v něm bylo stále a v klikaticích jinovatky by mu vykouznilo nejspíš ledního medvěda krvácejícího do čerstvého sněhu.*⁴⁰

Prijevod: *Onda se sakrio. Udaljio se. Sa svog teritorija. Ali crvene su ga munje našle.*

Tu je navikao ne íć prema rešetkama prozora, čak ni onda kada je mraz prekrio prozore kartama Arktika i sakrio nebo, priviđenje je i dalje bilo u njemu, a u krivudavim linijama mraza najvjerojatnije bi mu se stvorio polarni medvjed kako krvari po svježem snijegu.

Original: *Vrazil do Jateka, vyrazil mu papírovou tašku s nákupem, třískla o schod, lahve se rozbily.*⁴¹

Prijevod: *Zabio se u Jateka, izbio mu papirnatu vrećicu s namirnicama, udarila je o stepenicu, boce su se razbile.*

Ponavljanje pojedinih riječi (*Zase mezi tramvajema, na ty špinavý a hlučný křižovatce. Zase Anděl Exit. Zase jáma.*), rima i nabranje (Seděl, civěl, ležel, stál, jedl, ted' i spal.) ritmiziraju cijeli tekst te pridonose intenzitetu iskaza (*Chtěl se pohnout, na ramenou, na krku, na temeni ucítil káp, kap, křáp, věděl, že je to krev.*). Ritmičkoj organizaciji prvog poglavlja u cjelini doprinosi distaktni sintaktički paralelizam kojim su povezani pojedini odlomci. Sintaktički paralelizam zadržan je i u prijevodu.

Original:

Byla zima, zima v roce [...]

⁴⁰ Topol, Jáchym. *Anděl*. Praha: Torst, 2017. Str. 13.

⁴¹ Ibid. Str. 22, 23.

Byla zima, blížily se Vánoce [...]

Byla mše svatá [...]

[...]

Byla tu i Ljuba [...]

[...]

*Byly tu babky [...]*⁴²

Prijevod:

Bila je zima, zima one godine [...]

Bila je zima, bližio se Božić [...]

Bila je sveta misa [...]

[...]

Bila je tu i Ljuba [...]

[...]

Bile su tu bakice [...]

Za razliku od ponavljanja pojedinih riječi i sintaktičkog paralelizma, rima nije uvijek bilo moguće sačuvati. Rima se u izvorniku često temelji na sufiksu *-ma* u instrumentalu množine, tipičnom za općečeški jezik. Ovaj nastavak ne razlikuje žive i nežive imenice kao ni rod imenice te tako nabranjem imenica u instrumentalu u češkom jeziku vrlo lako nastaje rima. U hrvatskom jeziku ne postoji takav „univerzalni“ nastavak tako da rima nije uvijek bilo moguće u potpunosti prenijeti u tekst prijevoda. Isto tako, rima ponekad nije bilo moguće ostvariti zbog različitih rekcija glagola u češkom i hrvatskom jeziku.

⁴² Ibid. Str. 7, 8.

Original: *Měl chuť uhnout tělem, schoulit se okolo toho rudého, přes sítnici se náhle rozpínajícího bodu, nějak ho omotat svalama, šlachama, kostma, vlasama, vším, co nepochybně patřilo jen jemu, a snad chtěl v sobě to vidění rozpustit.*⁴³

Prijevod: *Imao je potrebu izmaknut se, sklupčat se oko crvene točke koja se naglo širila preko mrežnice, nekako ju omotat mišičima, tetivama, kostima, kosom, svime što je nesumnjivo pripadalo samo njemu, i rastopit nekako to priviđenje u sebi.*

Original: *Bloumal chodbama. Šoupal nohama.*⁴⁴

Prijevod: *Tumarao je hodnicima. Vukao noge.*

Original: *První čas tu byl k nepřestání, byl mu k nepřespání i po iks rohypnolech.*⁴⁵

Prijevod: *U početku je bilo nesnosno, bilo mu je besano čak i nakon iks ipsilon rohypnola.*

U prethodnoj rečenici nalazimo rimu i igru riječima. Izraz *být k nepřestání* znači da je nešto nepodnošljivo, neizdržljivo, nesnosno, no u češkom se jeziku češće koristi izraz *být k nevydržení*. Izraz *být k nepřespání* autorova je novotvorenica kojom ovdje stvara ritam. Ovdje smo značenja dvaju izraza nastojali prevesti istom vrstom riječi (prilogom) te pritom ostvariti i glasovna ponavljanja (*nesnosno, besano*) kao i ponavljanje cijelog izraza.

U tekstu često nailazimo na naknadno dodavanje informacije, poblize određivanje onoga što je izrečeno prije. To smo također sačuvali u prijevodu jer igra važnu ulogu u stvaranju dojma spontanog pripovijedanja.

Original: *A toho se rád vzdal, takovýhle fantazie.*⁴⁶

Prijevod: *A toga se rado odrekao, takvih fantazija.*

Česta je upotreba čestice *to* koja služi kao sredstvo objašnjavanja, naglašavanja, pojačavanja iskaza ili kao sredstvo kojim se izražava emocionalna obojenost rečenice (*O čem to*

⁴³ Ibid. Str. 12.

⁴⁴ Ibid. Str. 13.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

*mluviš? ili To poznal brzy, že nejlepší je vyhýbat se oknu).*⁴⁷ Budući da ovakve sporedne vrste riječi ritmiziraju i čine rečenicu živom, nijansiraju i subjektivno boje sadržaj,⁴⁸ u prijevodu smo ih zadržavali ondje gdje je to bilo moguće, a da u hrvatskom jeziku ne zvuče neprirodno.

Original: [...] *ale pak že se do děcáku vrátí, a to dobrovolně a bez průtahů* [...] ⁴⁹

Prijevod: [...] *ali da se onda vraća u dom, i to dobrovoljno i bez odugovlačenja* [...]

5.3. Prevođenje nestandardnih jezičnih oblika

U knjizi *Nemůžu se zastavit* Topol ističe kako granice općечеškog (*obecná čeština*), govornog (*hovorová čeština*), književnog (*spisovná čeština*) i neknjiževnog (*nepisovná čeština*) češkog jezika u beletristici i poeziji određuje sam autor te isto tako on odlučuje hoće li biti dosljedan prilikom njihove upotrebe. Tako na jednom mjestu koristi književni izraz, na drugom vulgarizam, i to svejedno zvuči prirodno jer je govor svakog Čeha zapravo mješavina navedenih slojeva jezika.⁵⁰ U nastavku rada ukratko ćemo objasniti raslojenost češkoga jezika te se posvetiti prevođenju nestandardnih jezičnih oblika – općечеškoga jezika, slenga i argoa.

Češki jezik osobit je po tome što ima dvije središnje jezične formacije: književni jezik (*spisovný jazyk*) i općечеški jezik (*obecná čeština*). Književni je jezik raslojen na neutralni (*neutrální jazyk*), govorni (*hovorový jazyk*) te knjiški jezik (*kněžní jazyk*), no zbog propusnosti njihovih granica češće se govori o pisanom jeziku (*psaný jazyk*) i govorenom jeziku (*mluvený jazyk*) u koji spadaju brojna neknjiževnojezična sredstva.⁵¹ Općечеški jezik ili razgovorni jezik nestandardni je jezični oblik koji se upotrebljava u svakodnevnome govoru, može ga se čuti u

⁴⁷ Slovník spisovného jazyka českého. Dostupno na:

<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?heslo=to&sti=95579&where=hesla&hsubstr=no>

⁴⁸ Levý, Jiří. *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1982. Str. 155.

⁴⁹ Topol, Jáchym. *Anděl*. Praha: Torst, 2017. Str. 8.

⁵⁰ Weiss, Tomáš. *Jáchym Topol : nemůžu se zastavit*. Praha: Portál, 2000. Str. 115. Citat u izvorniku glasi: „*Máme v sobě všechny ty češtiny smotaný, obecnou, hovorovou, spisovnou, nepisovnou. Nevěřím tomu, co často tvrdí editoři, že v knižce má být zachována jednota. Aspoň pro beletrii a poezii tyhle hranice udává autor. Občas použiješ tvar spisovný, občas vulgarismus a stejně to zní přirozeně. Řeč snad každého Čeha je míchanice. Pro překladatele je to hrůza. Možná, že čeština je dost degenerovanéj jazyk.*“

⁵¹ Vuković, Petar. *Uvod u jezikoslovnu bohemistiku*. Zagreb : FF-press, 2013. Str. 20, 21.

sredstvima javne komunikacije (radio, televizija) te u spontanim nastupima, a svoje mjesto pronašao je i u suvremenoj književnosti, gdje može služiti kao sredstvo karakterizacije lika, skupine, sredine ili za stvaranje atmosfere djela. Od književnoga se jezika razlikuje na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini.⁵² U neknjiževni se češki jezik, osim općečeškoga jezika, ubrajaju narječja (*nářeči*), profesionalni govori (*profesní mluva*), sleng (*slang*) te argo (*argot*).

Sleng se u bohemistici odnosi na specifičan neknjiževnojezični leksik koji koriste pojedine društvene skupine okupljene zajedničkim interesima ili ciljevima.⁵³ Argo se također odnosi na leksik društvenih skupina, ali onih rubnih kao što su narkomani, zatvorenici, lopovi i prostitutke.⁵⁴ U hrvatskoj se terminologiji govori o pojmovima žargon, sleng, šatra, šatrovački jezik te tajni jezik. Pojedini jezikoslovci navedene termine navode kao sinonime, drugi rade razlike, no svi se slažu da se radi o nestandardnom leksiku karakterističnom za određene društvene skupine. U ovome radu, govoreći o nestandardnom leksiku u hrvatskom prijevodu, služiti ćemo se terminima žargon i žargonizmi.

Roman *Anđeo* obiluje elementima općečeškoga jezika te leksikom iz slenga i argoa. Općečeške elemente pronalazimo na svim razinama – fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj te leksičkoj. Kroz cijelo djelo ti se elementi bez pravila izmjenjuju s elementima češkog književnog jezika, što je vidljivo i unutar pojedinih rečenica. Općečeški jezik posebice dolazi do izražaja u upravnome govoru te unutarnjem monologu likova koji sadrže više njegovih fonoloških obilježja. Budući da je općečeški supstandard u ovome djelu važno izražajno sredstvo, kojim autor stvara atmosferu djela, radnju smješta na prašku periferiju te karakterizira rubne društvene skupine, bilo je potrebno hrvatski prijevod što više udaljiti od književnog izraza.

Međutim, nepostojanje ovakve jezične formacije u hrvatskome jeziku, ali i u drugim jezicima, prevoditelju može stvarati velike poteškoće. Tri su opcije za njegovo prevođenje na hrvatski jezik – prevođenje standardnim jezikom, narječjem ili razgovornim jezikom. Pri odabiru jednog od tri moguća rješenja, prevoditelj treba uzeti u obzir ulogu općečeškoga jezika u originalu.

⁵² Ribarova, Z.; Ribarova, S. *Češka gramatika s vježbama*. Zagreb: Porfirogenet, 2015. Str. 447, 448.

⁵³ Vuković, Petar. *Uvod u jezikoslovnu bohemistiku*. Zagreb : FF-press, 2013. Str. 23.

⁵⁴ Ibid. Str. 24.

Općečeški se jezik može prevesti standardnim hrvatskim jezikom samo ako nema određenu funkciju u djelu te se u njemu pojavljuje sporadično. U romanu *Andeo*, kao što smo već naveli, općečeški jezik vrši određenu funkciju. Radi se o vrlo živom i ekspresivnom jeziku, stoga ga nismo mogli jednostavno prevesti neutralnim jezikom koji na čitatelja neće imati isti učinak kao izvorni tekst. Druga mogućnost za prevođenje općečeškog jezika jest da se prevede nekim od hrvatskih narječja. No narječja su vezana za određena područja i kulturu te kod čitatelja izazivaju određene asocijacije, a mogu dovesti i do nerazumijevanja teksta. Osim toga, u češkome jeziku također postoje narječja koja bi se mogla prevoditi narječjima hrvatskoga jezika. Iz tog je razloga odbačena i ova mogućnost. Treća mogućnost je prevođenje hrvatskim razgovornim jezikom, jezikom svakodnevne komunikacije koji se govori na cijelom hrvatskom govornom području. Stil razgovornog jezika je jednostavan, no živ, izražajan i emotivan.⁵⁵ Budući da u romanu prevladavaju elementi govorenoga jezika (*mluvený jazyk*) u koji ubrajamo općečeški jezik, sleng, argo te brojne ekspresivne izraze, odlučili smo se za prijevod hrvatskim razgovornim jezikom. Iako nema strukturalna obilježja općečeškoga jezika, pa stoga ne može biti njegov ekvivalent, njegove smo elemente nastojali nadoknaditi na svim razinama – fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj te leksičkoj. U nastavku rada opisat ćemo kako se Topol na pojedinim razinama u romanu udaljio od standardnog jezika te način na koji smo to prenijeli u hrvatski jezik. Unutar leksičke razine posvetit ćemo se i prevođenju pojedinih izraza iz slenga i argoa.

5.3.1. Fonološka razina

Na fonološkoj razini u romanu nalazimo sljedeće karakteristike općečeškog jezika: *ej* umjesto *y* ili *i* (*rudej blud* umjesto *rudý blud*, *cejtit* umjesto *cítit*), *í/y* umjesto *é* (*rumunský příbuzný* umjesto *rumunské příbuzné*), kraćenje samoglasnika (*lahve* umjesto *láhve*), protetsko *v-* ispred *o-* (*zvopakovat* umjesto *zopakovat*, *přídu vo byt* umjesto *příjdu o byt*), pojednostavljivanje suglasničkih skupina (*dyž* umjesto *když*, *dyt'* umjesto *vždyt'*, *dete* umjesto *jdete*, *popad* umjesto *popadl*) te kontrakcije pojedinih glasovnih skupina (*ňáký* umjesto *nějaký*).

U prijevodu smo na fonološkoj razini uveli redukciju završnoga *-i* kod infinitiva, tzv. krnji infinitiv, te redukciju veznika *kao>ko* (*čista ko suza*). Kao što smo već istaknuli, općečeški jezik najviše dolazi do izražaja u upravnom govoru i unutarnjem monologu likova upravo zbog svojih

⁵⁵ Proleksis enciklopedija. Dostupno na: <http://proleksis.lzmk.hr/4691/> (19.6.2019.)

fonoloških obilježja. Iz tog razloga preveli smo ih unoseći više fonoloških obilježja razgovornog hrvatskog jezika. Tako u njihovu prijevodu imamo sažimanje samoglasnika kod glagolskog pridjeva radnog (*zakopo, spavo, trebo, reko*) te u drugim vrstama riječi (*poso*), redukciju završnoga *-i* kod veznika (*al, il*) te kontrakciju i redukciju *je li>jel* (*Jel te gnjavi murja?*). Kod posljednja dva slučaja *Hrvatski pravopis* navodi da bi se trebao pisati izostavnik (*al', il', je l'*), no mi smo odlučili ne bilježiti ga. Odmakom od općeprihvaćenih jezičnih oblika i pravila djelomično smo prenijeli jezični kaos originala.

5.3.2. Morfološka razina

Vrlo česta općečeška pojava na morfološkoj razini u romanu je nastavak *-ma* u instrumentalu množine neovisno o sklonidbenom tipu imenice (*s výkřikama* umjesto *s výkřiky*), već spomenute glasovne promjene *é>í/ý* te *y>ej* za tvrdi tip sklonidbe pridjeva (*ve svejch pestrobarevných kacabajkách* umjesto *ve svých pestrobarevných kacabajkách*, *ve vzdáleným nebi* umjesto *ve vzdáleném nebi*), nerazlikovanje roda u množini kod pridjeva (*dřevěný Jezule* umjesto *dřevěné Jezule*), izjednačavanje sklonidbenih tipova živih imenica muškog roda (*lidi* umjesto *lidé*) te skraćeni nastavci *-m* u 1. licu množine i *-ej/-aj* u 3. licu množine (*vemem se* umjesto *vezmeme se*, *dělaj* umjesto *dělají*).

Na morfološkoj razini u prijevodu općečeškog jezika na razgovorni hrvatski jezik koristili smo padežne nastavke bez navezaka (*od nekog, na mutnom svjetlu* umjesto *od nekoga, na mutnome svjetlu*) i prilog cilja *tamo* umjesto priloga mjesta *ondje* (*Priviđenje od kojega se trudio pobjeć dostiglo ga je i tamo gdje se sakrio.*) čija je zamjena česta u razgovornom jeziku. Nadalje, na pojedinim mjestima u prijevodu prisutan je ikavski refleks jata koji je u određenim situacijama zvučao prirodnije (*zacvilila* umjesto *zacviljela*, *srdila* umjesto *srdjela*, *visili* umjesto *visjeli*, *poluditi* umjesto *poludjeti*) te nepravilan oblik superlativa *najrađe* umjesto *najradije*. Važno je istaknuti da navedeni elementi u prijevodu, kao i već spomenuta redukcija samoglasnika u vezniku *kao>ko*, nisu korišteni dosljedno jer bi tekst zvučao neprirodno i previše stilizirano. Sam autor romana, kao što smo već naveli, ističe da nije dosljedan u upotrebi standardnih i nestandardnih jezičnih oblika, i da se takav naizgled jezični kaos ipak doima prirodnim.

Govor likova i na morfološkoj razini ima više obilježja razgovornoga jezika. Iz tog razloga u prijevodu smo koristili nepravilan oblik upitno-odnosne zamjenice *što>šta* te nepravilne

nastavke za kondicional (*A šta bi trebo napraviti?*), ikavizirani oblik priloga *gdje>di* (*Di si se zakopo?*), na mjestu gdje bi pravilna bila upotreba futura koristili smo prezent (...*samo se smjestim, sredim i odmah se bacam na poso...*), izostavljali enklitiku *li* (*Imate nešto za popiti?*) te smo umjesto priloga cilja *kamo* upotrebljavali prilog mjesta *gdje* (*Da nije došlo vrijeme vratit se knjigama? Al gdje?*).

5.3.3. Sintaktička razina

Sintaksa općečeškoga jezika odgovara sintaksi govorenoga češkoga jezika (*mluvená čeština*) koji se odlikuje spontanošću i ekspresivnošću izraza. Njegove su karakteristike slobodniji redosljed rečeničnih dijelova, rečenični niz, umetnute rečenice, česta ponavljanja, anakolut, eliptične rečenice te mnoštvo čestica i pokaznih zamjenica. U sintaksi govorenoga jezika uobičajena je upotreba polifunkcionalnih veznika kao što su *že, když, jak*. Tako se primjerice veznik *když* u književnome jeziku koristi za izricanje vremena, pogodbe ili kao pogodbeno-dopusni veznik, a u općečeškome jeziku koristi se i kao uzročni veznik.⁵⁶ Primjer ovakve upotrebe proširenoga značenja veznika *když* nalazimo i u romanu *Andeo*: „*Aby to nebylo na něj. Když se přistěhoval.*“ (umjesto: „*Protože se přistěhoval*“). Iako se u razgovornom hrvatskom jeziku također može čuti upotreba vremenskog veznika *kad* u značenju uzroka, ovu smo rečenicu odlučili prevesti koristeći uzročni veznik *jer*. Upotreba veznika *kad* u ovom značenju nije toliko raširena, a u književnome je tekstu ipak previše neočekivana te bi mogla zbuniti čitatelja. Kako bismo ipak istaknuli razgovornost i upotrebom veznika, za označavanje vremenskog slijeda (češ. *pak, potom*) koristili smo veznik *pa* i prilog *onda* umjesto priloga *zatim* i *potom* koji su češći u pisanom jeziku.

Dalje je za sintaksu češkog govorenog jezika karakteristična upotreba tzv. *apsolutnog što* (češ. *absolutní co*) koje može biti u funkciji odnosnih zamjenica ili priloga *proč* (*Co se zaplejtáš s maniakama, řekl Jatek Ljubě.*). U romanu *co* često zamjenjuje odnosne zamjenice *který i jaký*, dok se odnosna zamjenica *jenž*, karakteristična za književni pisani jezik, uopće ne pojavljuje. Ovu pojavu prevodili smo hrvatskim odnosnim zamjenicama *koji* i *što*. Češki „*do té rudé sedliny, co mu zahlcovala mozek*“ preveli smo „*u crveni talog koji mu je gušio mozak*“, a prijevod rečenice

⁵⁶ Slovník spisovného jazyka českého. Dostupno na:

<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=kdy%C5%BE&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

„V náký z těch vesnic, co jim zbagrovali...“ na hrvatski glasi; „U nekom od tih sela što su im srušili...“.

5.3.4. Leksička razina

Razgovorni jezik najizraženiji je na leksičkoj razini. U romanu pronalazimo leksik koji se u rječnicima definira kao općečeški, sleng ili argo. Važno je napomenuti da pripadnost leksema određenoj skupini različiti rječnici različito određuju. Tako je leksem *podfukář* (hrv. *prevarant*, *varalica*) u *Slovníku nespisovné češtiny* definiran kao argotizam, a u *Slovníku spisovného jazyka českého* kao općečeški ekspresivni leksem. Općečeške izraze nastojali smo prevoditi kolokvijalizmima, riječima koje se pojavljuju u hrvatskom razgovornom stilu i nije ih prikladno koristiti u formalnoj komunikaciji, te žargonizmima, leksikom karakterističnim za pojedine društvene skupine. Tako smo općečeške i izraze iz slenga *ksicht*, *prachy*, *fízl*, *kámoš* preveli žargonizmima *faca*, *pare*, *murjak*, *frend*.

Naravno, za brojne nestandardne češke izraze nismo pronašli odgovarajući stilski ekvivalent u hrvatskome jeziku. Primjer je općečeška čestica *jo* u značenju *ano*, koju smo jednostavno prevodili standardnim *da*. Nestandardni leksem u hrvatskome jeziku nismo pronašli za općečeški pogrdni izraz *vandrák* koji smo preveli neutralnim izrazom *skitnica*. Neutralno su prevedeni glagoli *zdekovat se* (hrv. *sakriti se*) te *zamáznout* (hrv. *platiti*) korišteni u češkom slengu. Takve smo nedostatke ekvivalenata kompenzirali na drugim mjestima u tekstu. Primjerice, književne izraze *čistírna* i *čitárna* preveli smo kolokvijalizmima *čítaona* i *praona* (umjesto *čítaonica*, *praonica*), *schod* kao *stepenica* (umjesto *stuba*), a izraz *hodně zatčených* kao *puno uhapšenih* (umjesto *puno/mnogo uhićenih*). Općečeški izraz za dječji dom *děčák*, nastao univerbizacijom sintagme *dětský domov*, preveli smo kao *dom*. U hrvatskom razgovornom jeziku zbog jezične se ekonomije ova sintagma također skraćuje, a čitatelj iz konteksta lako može zaključiti o kakvom se domu radi.

U brojnim slučajevima za lekseme iz češkog slenga i argoa, kao i za općečeške lekseme, u hrvatskome jeziku nije postojao ni standardni ni nestandardni leksem. Kao primjer navodimo *magorák* koji u češkom vojničkom slengu označava vrlo jak čaj u koji se ponekad dodaje duhan, alkohol ili lijekovi za suzbijanje bolova. Naziv *magorák* je usto pejorativan, dobio ga je po tome što ga može piti samo *magor* (općečeški izraz za luđaka) ili što se nakon njegove konzumacije

ponaša kao luđak zbog njegovog opojnog učinka (uzrokuje omamljenost, obamrlost i halucinacije). U ruskom jeziku za sličan čaj postoji naziv *čifir*.⁵⁷ U hrvatskom jeziku nismo pronašli izraz koji bi označavao upravo ovakav čaj. U *Europskom upitniku o uporabi droga među zatvorenicima*⁵⁸ pronašli smo izraz *jaki čaj* koji po definiciji odgovara *magoráku*, te uz njega napomenu da se zamijeni pojmom koji se u dotičnoj zemlji upotrebljava. Tako smo *magorák* preveli opisno kao *jaki čaj* što nije stilski ekvivalent, a usto je hrvatski čitatelj ostao osiromašen za negativne konotacije koje u sebi sadrži izvorni izraz.

Mnoštvo nestandardnih izraza ponekad nas je navodilo na krivi trag. Primjer je riječ *střelec* koja u književnom jeziku označava strijelca, a *Slovník nespisovné češtiny* navodi i značenje *brzoplet člověk*. U ovom kontekstu odgovaralo je značenje brzopletnika jer opisuje Lacijevu nepromišljenu krađu posude za svetu vodu. Međutim, kasnije u romanu saznajemo da Laci u automat klubu igra pucačku igricu, stoga nazvati ga strijelcem na početku romana ipak ima smisla:

*Vypráví Jatekovi o dětech, co tam chodí hrát. Jatek je zná, žebraj po něm drobný, a když si jde do Kafé zastřílet, někdy za ním udělaj frontu.*⁵⁹

Original: [...] *před kostelem se o tom trochu bavil s Lacim, kámošem z automatů, a to ještě nevěděli, že tenhle pomešší střelec dostane dnes v noci nový jméno.*⁶⁰

Prijevod: [...] *ispred crkve je o tome malo pričao s Lacijem, frenom iz automat kluba, a još nisu znali da će taj omanji strijelac večeras dobit novo ime.*

Ovaj primjer pokazuje koliko je važno da prevoditelj uzme u obzir cijeli tekst, a ne samo dio koji treba biti preveden. U *Andělu* se kroz cijelo djelo pojavljuju određeni motivi (*rudý nebe, oheň, blaho*) te ponavljaju ili parafraziraju pojedine rečenice (primjerice, na početku romana „...a co s tím vším a přes to všechno...“ te završetak romana „Přes to všechno. A s tím vším.“). Važno je da se prijevodi ponavljanih izraza uklapaju u kasnije kontekste romana jer upravo ta ponavljanja imaju važnu ulogu u ritmičkoj organizaciji teksta.

⁵⁷ Magorák. Wikipedie. Dostupno na: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Magorák>

⁵⁸ Europski upitnik o uporabi droga među zatvorenicima (EQDP). Dostupno na:

http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4479/EQDP_2017_april_Final_EN_HR.pdf

⁵⁹ Topol, Jáchym. *Anděl*. Praha: Torst, 2017. Str. 104.

⁶⁰ Ibid. Str. 8.

5.4. Prevođenje realija

Kada se govori o problematici prevođenja elemenata kulture, teoretičari za iste elemente koriste nekoliko naziva: „riječi koje izražavaju kulturu“, „nepodudarni elementi kulture“, „realija“, „kulturne referencije“, „kulturno specifični elementi“ te „izvanjezične kulturne referencije“.⁶¹ U ovome će se radu zbog ekonomičnosti izraza koristiti izraz „realije“ koje je Florin opisao kao „riječi i kombinacije riječi koje označavaju predmete i pojmove karakteristične za način života, kulturu, društveni i povijesni razvoj jednog naroda, a koji su strani drugom narodu.“⁶² One se mogu podijeliti u tri kategorije: geografske i etnografske realije, realije iz svakodnevnog života te na društvene i povijesne realije.⁶³ Prevođenje realija nesumnjivo predstavlja poteškoću prevoditelju čija je zadaća tekst učiniti jednako razumljivim čitateljima prijevoda kao što je i čitatelju izvornika.

Obrađujući problematiku prevođenja nacionalnog i povijesnog kolorita, Levý ističe kako u prijevodu treba zadržati samo one elemente koje čitatelj prijevoda može percipirati kao karakteristične za stranu sredinu. Oni elementi koji ne pridonose stvaranju iluzije nacionalne sredine i za koje u odredišnom jeziku nema ekvivalenta mogu se zamijeniti neutralnim supstitutima koji nisu vezani za konkretno mjesto i vrijeme. Međutim, u slučajevima kada čitatelju prijevoda promiče nešto što je čitatelju originala iz danog izraza jasno, potrebno je i objašnjenje. Levý ističe da je šteta manja ako objašnjenje unosimo u sam tekst prijevoda jer napomenama ispod redova narušavamo proces čitanja i razbijamo integritet umjetničkog tkiva.⁶⁴ Pavlović navodi sljedeće moguće postupke za prevođenje realija: posuđivanje ili preuzimanje, doslovan prijevod ili kalk, kulturni ekvivalent ili zamjena, objašnjenje, dodavanje, izostavljanje, neologizam te kombinaciju dvaju ili više postupaka.⁶⁵ U nastavku ćemo prikazati nekoliko primjera realija iz romana *Andeo*

⁶¹ Pavlović, Nataša. *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam international, 2015. Str. 70.

⁶² Florin, Sider. *Realia in Translation*. U *Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives*. London: Routledge, 1993. Str. 123. (Cit. u Pavlović, 2015: 71)

⁶³ Vlahov, S. I.; Florin S. *Neprevodimoto v prevoda*. Dostupno na: <http://translatorslair.com/files/Neprevodimoto-v-prevoda-realii-Vlahov-Florin.pdf> (19.6.2019.)

⁶⁴ Levý, Jiří. *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1982. Str. 110-117.

⁶⁵ Pavlović, Nataša. *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam international, 2015. Str. 73.

te načine na koji smo ih prenijeli u hrvatski jezik. Unutar problematike prevođenja realija posvetit ćemo se i prevođenju vlastitih imena i nadimaka, kao i prevođenju naziva drugih realija.

Prva realija koju smo hrvatskom čitatelju trebali prenijeti sadržana je već u samom naslovu. U poglavlju „Prevođenje književnoga naslova“ obrazložili smo odabir izraza *Andeo*. Međutim, kao što je istaknuto u navedenom poglavlju, iz naslova *Andeo* čitatelj ne saznaje da se radi o geografskoj realiji, tj. o nazivu praškog raskrižja. Čitatelj izvornog teksta ima određeno znanje i iskustvo o izvanjezičnoj stvarnosti na koju se obavijest odnosi⁶⁶ te iz rečenice „[...] *zítra bude postávat a popocházet u křižovatky, vládnout Andělu, třímat neviditelný otěže moci [...]*“⁶⁷, u kojoj se naziv raskrižja prvi put spominje, zna da se radi o poznatom praškom raskrižju Anděl. Kako čitatelja prijevoda ne bismo osiromašili za informaciju i doveli do pogrešnog shvaćanja teksta, eksplicitno smo naveli ono što je u izvornom tekstu bilo prešutno sadržano.⁶⁸ Hrvatski prijevod ove rečenice glasi: [...] *sutra će stajat i muvat se po raskrižju Andeo, vladat njime, držat nevidljive uzde moći [...]*. Postupkom dodavanja kratkog objašnjenja, kojeg u originalu nema, prilikom prvog spominjanja izraza *Anděl* upoznali smo hrvatskog čitatelja s nazivom raskrižja jer bi u suprotnome mogao zaključiti da će Elefanta stajati na nekom neodređenom raskrižju i vladati sakralnim bićem, Andelom. U drugome dijelu rečenice naziv raskrižja zamijenili smo zamjenicom kako bismo izbjegli ponavljanje. Na sličan način kao i *raskrižje Andeo*, uklapanjem kratkog objašnjenja u tekst, tj. opće imenice u apoziciji, preveli smo geografsku realiju, ime dijela grada: izraz *smetánka Smíchova* preveden je kao *krema četvrti Smíchov*.

Za prevođenje vlastitih imena Levý navodi sljedeće mogućnosti: prevođenje, supstituciju i transkripciju. Supstitucija (podvođenje) odnosi se na zamjenu domaćom analogijom, a transkripcija na bilježenje imena na svom jeziku u njegovoj stranoj formi.⁶⁹ Osobna imena koja u sebi ne nose značenje ostavili smo u izvornom obliku te ih nismo fonološki prilagođavali

⁶⁶ Ivir, Vladimir. *Teorija i tehnika prevođenja : udžbenik za III i IV razred srednjeg obrazovanja prevodilačke struke*. Novi Sad: Centar "Karlovačka gimnazija" Sremski Karlovci, Zavod za izdavanje udžbenika u Novom Sadu, 1984. Str. 70.

⁶⁷ Topol, Jáchym. *Anděl*. Praha: Torst, 2017. Str. 9.

⁶⁸ Ivir, Vladimir. *Teorija i tehnika prevođenja : udžbenik za III i IV razred srednjeg obrazovanja prevodilačke struke*. Novi Sad: Centar "Karlovačka gimnazija" Sremski Karlovci, Zavod za izdavanje udžbenika u Novom Sadu, 1984. Str. 70.

⁶⁹ Levý, Jiří. *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1982. Str. 104-108.

hrvatskom jeziku (*Štěpa, Machata, Líza, Ládínek*). Prevodili smo imena i nadimke koji su nositelji značenja te iz tog razloga izazivaju određene asocijacije. Tako smo nadimke koji su nastali na osnovu fizičkih karakteristika likova preveli na sljedeći način: *Roda* (*Čáp*), *Zamorac* (*Morče*), *Nebogznašto* (*Nimoc*), *Kratki* (*Kraťas*). Topol i ovdje, kao u djelu *Trnová divka*, tvori indijanska imena pa tako nailazimo na ime *Mrtvi Majmun* (*Mrtvá Opice*).

Međutim, imena često imaju konotacije koje pri preuzimanju ostaju nedostupne čitateljima koji ne razumiju izvorni jezik.⁷⁰ Tako neke češke čitatelje ime glavnog lika *Jatek* može asociirati na *jatky* (hrv. *klaonica; klanje*). Zanimljivo je kako je ime prevedeno na engleski jezik. Zbog asocijacije na klaonicu u jednoj verziji prijevoda na engleski jezik američki prevoditelj Alex Zucker preveo ga je kao *Butch* (od *butcher*, hrv. *mesar; krvnik*), u drugoj verziji ime je ostavljeno u njegovu izvornom češkom obliku, dok je u finalnoj verziji i tiskanom prijevodu *Jatek* preveden kao *Hooks* (hrv. *kuke, udice*). Čitajući različite interpretacije romana od strane čeških čitatelja uvidjeli smo da ne vide svi njegovu povezanost s riječju *jatky*. Budući da nismo sa sigurnošću mogli utvrditi nosi li ime *Jatek* u sebi neku metaforiku, odlučili smo se ostaviti ga u izvornom obliku.

Najveći izazov bio je prevesti nadimak *Omyl* kojim radnici kotlovnice podrugljivo oslovljavaju Jateka zbog njegovih brojnih pogrešaka na poslu. Radi se o igri riječima utemeljenoj na glasovnoj sličnosti jer u češkome jeziku *Omyl* silno podsjeća na u Češkoj rašireno ime *Emil*. Stoga ovdje nadimak *Omyl* nismo mogli prevesti njegovim doslovnim značenjem (hrv. *pogreška*) već smo morali pronaći izraz koji budi negativne konotacije, a svojim zvukom podsjeća na hrvatsko ime. Iz tog razloga *Omyl* je preveden kao *Krivo* čime se ukazuje na Jatekove greške, a istovremeno podsjeća na hrvatsko ime *Ivo*.

U području onomastike bilo je potrebno pronaći prevoditeljska rješenja za češke nazive *Nonstop* i *Spořitelna*. *Spořitelna* (od 1992. godine *Česká spořitelna*) ime je najveće banke u Češkoj. *Nonstop* u Češkoj predstavlja vrstu ugostiteljskog objekta (u ovom slučaju i naziv) koji radi 0-24 h, a poslužuje hranu i piće. Pri izboru prijevodnog postupka bilo je potrebno procijeniti jesu li ovi nazivi u fokusu komunikacijskog čina te ih, u tom slučaju, treba vjerno prenijeti, ili se

⁷⁰ Pavlović, Nataša. *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam international, 2015. Str. 84.

pak radi o komunikacijski sporednim elementima koji bi samo nepotrebno otežali komunikaciju.⁷¹ Roman započinje opisom sutona i smještanjem pripovjedača u Nonstop, gdje započinje svoje pripovijedanje o Jateku koje traje sve do zore. U hrvatskoj kulturi izraz *nonstop* za ugostiteljski objekt nije poznat, stoga ga je bilo potrebno približiti hrvatskom čitatelju. Preveli smo ga kulturno neutralnim pojmom, općim izrazom *noćni bar* koji kod nas predstavlja ugostiteljski objekt u kojem se pretežito uslužuju pića, a mogu se pripremati i usluživati jednostavna jela te mu radno vrijeme može biti 0-24 h.⁷² Nadalje, događaj s početka romana, nemir nakon svetogrđa, autor smješta na „*prostranství před kostelem sv. Bruna, přímo před Spořitelnou.*“⁷³ Ako se sjetimo da Topol prikazuje kaotičnu situaciju u napokon slobodnom češkom društvu nakon 1989., kad se zemlja otvorila novim vjerskim skupinama, zapadu, kapitalizmu te da je za ovaj roman tako tipično spajanje zemaljskog i sakralnog, zaključujemo da je bitno prenijeti hrvatskom čitatelju informaciju da se u neposrednoj blizini crkve nalazi i zgrada banke. Jedno od mogućih rješenja bilo je dodavanje kratkog objašnjenja, no zaključili smo da bi sintagma *banka Spořitelna* zvučala nespretno i da bi bespotrebno otežavala čitanje. Stoga smo se odlučili za doslovan prijevod *Štedionica* te tako hrvatskom čitatelju predočili sliku zgrade bankarske institucije uz crkvenu građevinu.

U tekstu smo naišli i na kraticu *ONV za Obvodní národní výbor*, čehoslovačko tijelo državne uprave. Radi se o kratici koja je čitateljima izvornika jasna, no u hrvatskoj društvenoj sredini je nepoznata, stoga bi ostaviti je bez objašnjenja značilo zakinuti hrvatskog čitatelja za informaciju. Adaptacija, tj. zamjena nekom hrvatskom institucijom, nije dolazila u obzir jer je djelo usko vezano za češku sredinu i situaciju nakon sloma komunizma kada su se oduzeti stanovi vraćali prijašnjim vlasnicima. Iako Levý tvrdi da je manja šteta za djelo ako se objašnjenje unosi u sam tekst prijevoda,⁷⁴ zbog dužine objašnjenja morali smo se odlučiti za napomenu ispod redova.

⁷¹ Ivir, Vladimir. *Teorija i tehnika prevođenja : udžbenik za III i IV razred srednjeg obrazovanja prevodilačke struke*. Novi Sad: Centar "Karlovačka gimnazija" Sremski Karlovci, Zavod za izdavanje udžbenika u Novom Sadu, 1984. Str. 64, 65.

⁷² Pravilnik o razvrstavanju i minimalnim uvjetima ugostiteljskih objekata iz skupina »restorani«, »barovi«, »catering objekti« i »objekti jednostavnih usluga«. // Narodne novine. 82(2007). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_08_82_2599.html (19.6.2019.)

⁷³ Topol, Jáchym. *Anděl*. Praha: Torst, 2017. Str. 10.

⁷⁴ Levý, Jiří. *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1982. Str. 117.

U tekstu smo ostavili izvorni oblik kratice, a u fusnoti smo preveli njezin puni naziv (*Okružni narodni odbor*), raspisali puni češki naziv i ukratko objasnili funkciju navedenog odbora, čime smo hrvatskom čitatelju približili društveno-političku situaciju u romanu *Anđeo*.

6. Zaključak

Cilj je ovoga rada bio prevesti ulomak romana *Andeo* suvremenog češkog pisca Jáchyma Topola te načiniti translatološku analizu u kojoj su predstavljeni problemi na koje smo naišli u procesu prevođenja i obrazložena odabrana prijevodna rješenja.

Analiza pokazuje da za književno prevođenje nije dovoljno prenositi samo riječi i rečenice, nije dovoljno savršeno poznavati jezik s kojeg se prevodi i na koji se prevodi, već je potrebno shvatiti autorovu zamisao, prepoznati stilski i smisaoni naboj pojedinih jezičnih sredstava⁷⁵ te poznavati izvanjezičnu stvarnost. Prijevod bi kod čitatelja trebao izazivati isti učinak kao izvornik, stoga je potrebno pažnju posvetiti svim onim elementima koji boje i ritmiziraju tekst. Prevoditelj treba prestilizirati original, no s obzirom na to da lingvističke mogućnosti dvaju jezika nisu ekvivalentne, neizbježno se nailazi na brojne probleme.⁷⁶

Na prvi prevoditeljski problem naišli smo već kod prevođenja naslova djela, gdje je bilo važno uzeti u obzir cijeli tekst djela i kulturu u koju se naslov prevodi te odgonetnuti njegovu funkciju. No tijekom prevođenja ulomka romana *Andeo* zasigurno najveći problem predstavljao nam je Topolov stil koji se očituje u poigravanju jezikom, njegovim leksičkim i sintaktičkim mogućnostima, te prenošenje ritma djela i svečanoga tona, kombiniranog s pomalo „razuzdanim“ jezikom pod kojim prije svega mislimo na brojne nestandardne jezične oblike, s naglaskom na općečeški jezik. Općečeškom jeziku posvetili smo posebnu pažnju s obzirom na to da se pojavljuje u sve većem broju čeških književnih djela, a njegovo prevođenje uvijek iznova prevoditeljima stvara poteškoće. Tako smo ponudili moguća rješenja za njegovo prevođenje razgovornim hrvatskim jezikom na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj te leksičkoj razini. Translatološku analizu zaključili smo problematikom prevođenja realija gdje smo došli do zaključka da je pri odabiru prevoditeljskog postupka potrebno procijeniti koliko je važna informacija koju realija u sebi sadrži.

Prenošenje Topolova jezika u kontekst hrvatskoga jezika svakako je bio velik izazov. Sa svakim isčitavanjem teksta otkrivala su se nova značenja pojedinih riječi ili rečenica koja su stvarala nove poteškoće te zbog kojih je bilo potrebno odbacivati stara i pronalaziti nova rješenja.

⁷⁵ Ibid. Str. 39.

⁷⁶ Ibid. Str. 55.

Činjenica je da savršen prijevod ne postoji te da se za pojedine prevoditeljske probleme zasigurno mogu iznaći nova i bolja rješenja, što književno prevođenje može činiti procesom bez kraja. No ovim radom pokušali smo hrvatskim čitateljima, prije svega studentima bohemistike, približiti Topolovo djelo i potaknuti ih da se možda i sami uhvate ukoštac s prevođenjem jezično i stilski zahtjevnijih književnih djela te tako nastave razvijati svoje prevoditeljske vještine.

7. Literatura

7.1. Izvor

Topol, Jáchym. *Anděl*. Praha: Torst, 2017.

7.2. Sekundarna literatura

Badurina, L. ; Pranjković, I. *Jezična i pragmatična obilježja psovke*. // *Romanoslavica* 52, 2(2016), 227-235. Dostupno na:

https://bib.irb.hr/datoteka/859758.Badurina_Pranjkovi_Psovka_Romanoslavica_LII-2.pdf

Bassnett, Susan. *Translation Studies*. London; New York: Routledge, 2004.

Eco, Umberto. *Otprilike isto – iskustva prevođenja*. Zagreb: Algoritam, 2006.

Hradilová, Darina. *Funkční aspekty lexikální expresivity v současné češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015.

Ivir, Vladimir. *Teorija i tehnika prevođenja : udžbenik za III i IV razred srednjeg obrazovanja prevodilačke struke*. Novi Sad: Centar "Karlovačka gimnazija" Sremski Karlovci, Zavod za izdavanje udžbenika u Novom Sadu, 1984.

Levý, Jiří. *Umjetnost prevođenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1982.

Mareš, Petr. *O překládání titulu filmového díla*. // *Naše řeč* 65, 3(1982), 128-144.

Dostupno na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6330>

Pavlović, Nataša. *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb: Leykam international, 2015.

Vuković, Petar. *Uvod u jezikoslovnu bohemistiku*. Zagreb : FF-press, 2013.

Weiss, Tomáš. *Jáchym Topol : nemůžu se zastavit*. Praha: Portál, 2000.

7.3. Rječnici i gramatike

Bagić, Krešimir. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga, 2015.

Filipec, Josef. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 2007.

Hugo, Jan. *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf, 2009.

Merhaut, Jaroslav. *Češko-hrvatski rječnik = Česko-chorvatský slovník*. Zagreb: Naklada Nediljko Dominović, 1998.

Ribarova, Z.; Ribarova, S. *Češka gramatika s vježbama*. Zagreb: Porfirogenet, 2015.

Sesar, Dubravka. *Češko-hrvatski i hrvatsko-češki rječnik*. Zagreb: Školska knjiga, 2002.

Suk, Jaroslav. *Několik slangových slovníků*. Praha: Inverze, 1993.

Šarić, Lj.; Wittschen, W. *Rječnik sinonima*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2008.

7.4. Elektronički izvori

Europski upitnik o uporabi droga među zatvorenicima (EQDP). Dostupno na:

http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/4479/EQDP_2017_april_Final_EN_HR.pdf

Hrvatski jezični portal. Dostupno na: <http://hjp.znanje.hr/>

Hrvatski pravopis. Dostupno na: <http://pravopis.hr/>

Jáchym Topol. Oficiální stránka prozaika, publicisty a básníka. Dostupno na:

<https://jachymtopol.cz/>

Magorák. Wikipedie. Dostupno na: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Magorák>

Mujagić, Mersina. *Inherentno ekspresivna leksika u Andrićevim Znakovima*, 2016.

Dostupno na:

https://www.researchgate.net/publication/312040943_Inherentno_ekspresivna_leksika_u_Andricevim_Znakovima

Neprevodimoto v prevoda. Vlahov, S. I.; Florin S. Dostupno na:

<http://translatorslair.com/files/Neprevodimoto-v-prevoda-realii-Vlahov-Florin.pdf>

Pravilnik o razvrstavanju i minimalnim uvjetima ugostiteljskih objekata iz skupina

»restorani«, »barovi«, »catering objekti« i »objekti jednostavnih usluga«. // Narodne

novine. 82(2007). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_08_82_2599.html

Proleksis enciklopedija. Dostupno na: <http://proleksis.lzmk.hr/>

Slovník české literatury po roce 1945. Jáchym Topol. Dostupno na: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=881>

Slovník spisovného jazyka českého. Dostupno na: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>

Stilistika. Okazionalizmi u hrvatskome publicističkom stilu. Štebih Golub, Barbara. Dostupno na: <https://stilistika.org/stiloteka/rasprave/79-okazionalizmi-u-hrvatskome-publicistickom-stilu>

Vojáci a andělé na rozkývaném topolu – Jáchym Topol a Filip. Topol: Kuřata i dravci, milenci i vrazi v umění, které někdy rádo nastavuje nohu. Dostupno na:

http://www.czech-press.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=1585:vojaci-a-andle-na-rozkyvanem-topolu-jachym-topol-a-filip-topol-kuata-i-dravci-milenci-i-vrazi-v-umni-ktere-nkdy-rado-nastavuje-nohu-sp-1870093907&catid=1586:1999-09&Itemid=148

Základní vojenská služba v letech 1945 - 2003 ve vzpomínkách pamětníků. Veselovská, Eliška. Dostupno na: https://is.muni.cz/th/r7sao/WEB_verze.pdf

Sažetak

Diplomski rad donosi prijevod prva tri poglavlja romana *Anděl* suvremenog češkog pisca Jáchyma Topola na hrvatski jezik te translatološku analizu prijevoda. U prvome dijelu rada ukratko su predstavljene autor i njegovo stvaralaštvo te prevođeno djelo, dok se u drugom, praktičnom dijelu rada nalazi hrvatski prijevod načinjen za potrebe ovog rada te skenirani izvorni tekst. Treći dio rada posvećen je prevoditeljskim poteškoćama i obrazlaganju odabranih prijevodnih rješenja. Naglasak je na prevođenju književnoga naslova, očuvanju autorova stila izborom riječi i očuvanjem ekspresivne sintakse, prevođenju nestandardnih jezičnih oblika na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini te na prevođenju realija.

Ključne riječi: *Jáchym Topol, Andeo, književno prevođenje, translatološka analiza, češka književnost, općečeški jezik*

Abstrakt

Tato diplomová práce přináší chorvatský překlad prvních tří kapitol novely *Anděl* současného českého spisovatele Jáchyma Topola s translatologickou analýzou překladu. V první části se zabývá životem, dosavadní tvorbou autora a charakteristikami překládaného díla. Prostřední, praktická část práce tvoří chorvatský překlad, jenž vznikl pro potřeby této práce, a naskenovaný úryvek originálu. V poslední části jsou analyzovány překladatelské problémy a zdůvodněna vybraná překladatelská řešení. Důraz je kladen na překlad knižního názvu, zachování autorova stylu výběrem slov a přenášením expresivní syntaxe do překladu, na překlad nespisovných jazykových prostředků na úrovni fonetické, morfologické, syntaktické a lexikální, a na překlad reálií.

Klíčová slova: *Jáchym Topol, Anděl, literární překlad, translatologická analýza, česká literatura, obecná čeština*